

ՄԱՍԵԱՅԱՂԱԿԻ

DREALFE D.

L. DUJARDIN Sc

Ա.Է.Տ.ՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՅՈՅ

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉENIE

ԽՐԵԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գ.ԱՐԻԲԵԼԻ Վ.ԱՐԳԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԻԻ

ԵՒ

ԱՄԲՐՈՍԵԱՅ Վ.ԱՐԳԱՊԵՏԻ ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ.

RÉDIGÉ PAR

GABRIEL V. AIVAZOVSKY

ET

AMBROISE V. CALFA

ԵՐԲՐՐԴ ՏՍՐԻ

TROISIÈME ANNÉE

Յուլիս 1857. — Թիւ Է.

Juillet 1857. — N° 7.

ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ Ա. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ն.ԻՍՏԱՆԻՍ

ՅՈՒՅԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ ԱՄՍԱԳՐԱՅ

ԱՄԵՆԱՊԱՍԻԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՏԵՐ ՅԱԿՈՐ ԱՐՔԵՊԵՍԿՈՊՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍՈՅ. (Երկու օրինակք):

Արեւ Վարդապետ Մխիթարեան, ի Տրապիզոն :
Ազգային Գարոց, ի Պաղեսնիկ :
Արանասեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշտարեանց Նիկողայ, ի Տիֆլիս :
Ալաաճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Արուն Տիգրի Էֆենտի, ի Կ. Պօլիս :
Ալիբարեան Մարտիրոս Աղա, ի Զմիռնիս :
Աղարոնեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղամաղեանց Պօղոս Գարրիկեան, ի Շուշի :
Աղամաղեանց Մինաս, յԱզուլիս :
Աղերանդրեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղերանդրեանց Մարտիոս Աղա, ի Պարտաս :
Աղերանդրեանց Քերոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղերանդրեանց Մելգոն Աղա, ի Փարիզ :
Աղերանդրեանց Յովնաննէս Աղա, ի Փարիզ :
Ամիրաղեանց Յովնաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աճեմեան Թ. Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղով Ստեփան Աղա Աղերանդրիչ, ի Կ. Պօլիս :
Այվազովաքի Յովնաննէս Աղա, ի Թեղոսիս. (Գեղե՛ք):
Այվազեան Յովնաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Այվազեան Պ. Վահան, ի Կ. Պօլիս :
Անդրեասեան Պ. Բարսեղ, ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Եսայի, ի Մանչըսթըր :
Անանեանց Յովսէփ Լայրապետեան, ի Շուշի :
Անուշեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Իսկուհի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապուլիսիցի Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապրոյեան Արքայաճառ Աղա, ի Փարիզ :
Ապրոյեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիռնիս :
Ասրանեան Մանտեփ Յովնաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ասրանեան Ստեփան Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Ասրանեանց Գասպար Գարրիկեան, յԱզուլիս :
Ազգայեան Պ. Յովնաննէս, ի Կալուքար :
Արամեան Սուքիաս Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Արայիճեան Մովսէս Աղա, յԱղերանդրիս :
Արասխանեանց Լայրապետ, յԱզուլիս :
Արզումանեան Յակոբ Աղա, ի Փարիզ :
Արշակ Յակոբյան Աղա, ի Վեննա :
Աւետիսեան Պ. Ստեփան, ի Փարիզ :
Բարանեանց Արքայաճառ, ի Տիֆլիս :
Բարեմամբաւ փարձարանն որ ի Գոմազալուս :
Բարեյոյս Արսէն Աղա, ի Կարին :
Բարունակեան Պ. Նիկողոս, ի Փարիզ :
Բարսեղեան Ստեփան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Սարգիս, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանյեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանյեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանյեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բիշմիլյեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բողոքանեանց Բողոքատար Բարդաղմեան, յԱժտերխան :
Բուղաղեանց Յովնաննէս Շարարեան, յԱժտերխան :
Բուրձալեանց Բողոքան Ամբակումեան, յԱժտերխան :
Գալուստեան Կարապետ Աղա, յԱղերանդրիս :
Գալիպոզեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գարազայեան Թադիս Աղա, յԵւաշ :
Գարազայեան Կիմիւշ Աղա, յԵւաշ :
Գարազայեան Յովնան Աղա, յԵւաշ :
Գալիպոզեան Գարրիկ Աղա, ի Մանչըսթըր :
Գեորգեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրաշար Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Մինաս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Միմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Միմոն Աղա, ի Կարին :
Գուրիշեանց Գալիք, ի Տիֆլիս :
Գալուստեան Ազգային, ի Մանիսա :
Գուրարեանց Լայրապետ Գասթեան, յԱզուլիս :
Գրանիտիան Եսայի Աղա, յԵւաշ :
Եգեանց Նիկողոս Աւետիքեան, յԱժտերխան :
Եղիազար Յարութիւնեան Աղա, յԶարբա :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, ի Ճաւա :
Եռասեփեան Յովսէփ Զեկալի, ի Փարիզ :
Եռասեփեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Գեորգ Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պ. Յակոբ, ի Փարիզ :

Երկանեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Թադատար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Զորայեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղափետ Մոսկովի Զօփ-Մարքիթ, ի Մարտաս :
Էլիկիսեանց Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էնկիւրեան Պ. Յովնաննէս, ի Փարիզ :
Էնֆիլեանց Լամարձոմ Աղա, ի Տիֆլիս :
Էքսեքեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ընկերութեան ընթերցասիրաց ի Խասպիւղ, ի Կ. Պօլիս :
Քազարեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Քանգարան Վերժանութեան, ի Կ. Պօլիս :
Քարիզեանց Ալեքսանդր Աւետիքեան, ի Շուշի :
Քերպեան Մելգոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Քիլիկիեան Բարսեղ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Քնկերեան Յակոբ Աղա, ի Լոնտոն :
Քոզարիլեան Ստեփան ի Կ. Պօլիս :
Քոմմասեան, ի Ճաւա :
Իգմիրեան Պ. Յովսէփ, ի Էրզրում : (5 օրինակք) :
Իւրիճեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան իշխանք, ի Փերրապոլի : (2 օրինակք) :
Լորիս-Մելիքով, ի Փարիզ :
Լուսաօրջեան Գարոց, ի Նիկոմիդիա :
Խաչարեանց Բախշի, ի Տիֆլիս :
Խանդամիրեանց Մարտիրոս, ի Շուշի :
Խաչիկ Աղա քարգման Անդրիոյ ճիւղատարին, ի Պարտաս :
Խաչիկեան Յովնաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խաչիկեան Կարապետ Աղա, ի Ռոման :
Խաչոսեան Մանտեփ Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խարաչեան Գեորգ Աղա, ի Պօլիս :
Խորասանեան Պետրոս Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խուրեան Գարրիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խուրասանեան Պ. Ճիվան, ի Փարիզ :
Խրմեան Տէր Մկրտիչ Վարդապետ, ի Վան :
Խօնկիւրեան Պ. Գրիգոր, ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Աւետ, ի Ճաւա :
Կեանջեանց Մկրտիչ Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Կեկիկեան Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Գրիգորիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Պ. Կրօնիդէս, ի Փարիզ :
Կոզայեանց Միքայէլ, ի Տիֆլիս :
Կոստանդեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիռնիս :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էֆենտի, ի Փարիզ :
Կոլլապեան Խաչիկ Աղա, ի Ռոման :
Լանեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լամամեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լամարձոմեան Ասապոշ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լարիմեանց Պ. Նիկողոս ի Փերրապոլի :
Լեբակ Լալպազոն, Իշխան Վրաստանի, ի Տիֆլիս :
Լոփիսիմեան դպրոց, ի Զմիռնիս :
Ճեզայիլեան Մկրտիչ Ամիրայ, ի Լոնտոն :
Ճեզայիլեան Սրբոսէփ Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Ճեզայիլեան Պ. Վահրամ, ի Փարիզ :
Ճեզայեան Քոմմաս Աղա, ի Փարիզ :
Ճուպիլեան Ներսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակազեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակարեանց Արսէն Աղա Բարեյոյս, ի Կարին :
Մանանեան Միքայէլ Աղա, ի Փարիզ :
Մանուկեանց Յարութիւն Միքայիլեան, յԱզուլիս :
Մանուկեան Պօղոս Աղա ի Փարիզ :
Մանուկ Պէյ, Գրիգոր Յերման, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէյ Յովնաննէս Մուրաս, ի Փարիզ :
Մարգարեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս (9 օրինակք) :
Մարգարեանց Նիսի, յԱզուլիս :
Մարգարեան Յովնաննէս Աղա, յԱւսիլատար :
Մարկոսեան Գրիգոր Էֆենտի, ի Կ. Պօլիս :
Մարտիրոսեան, ի Ճաւա :
Մարգարեան Յովնաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մելգոնեան Գեորգ Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Մեսրոպեան Վարձարան, ի Զմիռնիս :
Մելիք Աղա, ի Փարիզ :
Մինդատեան Թադէոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Աւետիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Կարապետիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Ճիվան Աղա, Բինկեանցի ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Վարդիլեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Եղարթ, ի Փարիզ :
Միսաբեան Պ. Վ. Ստեփան, ի Կ. Պօլիս :
Միքիմանեանց Զարբի, ի Տիֆլիս :
Միքեանիսեան Մարտիրոս Աղա, ի Պօլիս :

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ԽՈՐՀՐԳԱՅՈՒԹՅԱՆ ՁՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԵՆԷ ՏԵԱՌՆ ԳԱԲՐԻԵԼԻ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԻԻ. —
ՆԱՄԱԿ ՄՈՄՃԵԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ԱՂԱՅԻ.

Չարասեր եւ չարանախանձ մարդիկ ինչպէս ամեն տեղ, ամառ, մեր ազգին մէջ ալ գտնուելով որ հայութեան անունը միայն ունին՝ զուրկամենեւին անոր գովելի եւ ընտիր կատարելութիւններէն, սկսեր են չորս դին եւրոպայի մէջ հրատարակել — որպէս յայտ է մերու մեր բարեկամաց առած նամակներէն — րէ Գարրիել վարդապետին Պոլիսքիջ ժամանակ կենայուն պատճառն այն է որ երեսը նայող չեղաւ, ամեն կողմէն իրեն դեմ գանգատի աղաղակներ բարձրացան, մեղադրանք, յանդիմանութիւնք, կշտամբանք, սաստ, սպառնալիք տեղատարափ կարկտի պէս վրան բափքը բեցան, մինչ զի հարկ եղաւ, ստիպուեցաւ կորակոր ինքնանայած փախչելու ...

Այս խօսքերուն որջափ անհիմն, ստայոյ եւ
Գ.ՏԱՐԻ —, ՅՈՒՂԻՍ 1857.

չարանախանձ սրտերու զիտն ու արգասիք ըլլալը քաջածանօք է մեր ընթերցողաց, վասն զի իրենք գուցէ մեզմէ լաւ գիտեն եւ լսած են, եւ Պոլսոյ երկու հարիւր հազար հոգւով եւ սրտով Հայկազն բնակիչքը ականատես եւ հանդիսաղիր՝ կըլիշեն տակաւին, եւ անշուշտ բազում սիրով եւ խնդութեամբ այն օրերն պիտի յիշեն երկար ժամանակ, յորս բափօրապէս մեծաշուք համդիսիւ եւ տօնախմբութեամբ իրրեւ նոր Լուսաւորիջ ազգիս եւ պսակ պարծանաց եկեղեցիէ եկեղեցի, ժողովքէ ժողովք, տնէ տուն կըլպտըտցընէին, կըզգուէին, կըգովէին, կըմեծարէին, կըպատուէին ինչպէս կըվկայեն բազմաթիւ նամակներ . եւ երէ այն հասարակաց տօնախմբութիւնն ու ցնծութիւնը քիչ մը դառնացընող բան մը կար՝ այն տխուր

մտածմունքն էր որ սիրելի վարդապետը պիտի ջկարենար երկար ատեն կենալ, զիրենք իր ներկայութեամբը մխիթարել, և բազմամանակեայ կարօտնին լեցընել: Բայց այն իրաւացի ցան ալ քիչ մը մեղմողը նոյն վարդապետին ազգասիրական խոստմունքն էր, որով կը քաջայէր զիրենք և սրտերնին կը հանգչեցընէր երկու երեք ամիսէն կրկին գալստեան և երկարատե տեսութեան գեղեցիկ յոյսեր տալով:

Մեր հոգեհարազատ եղբօր, անձկալի Հօր և սիրելի Վարդապետին բաժանման անտանելի ցաւը քիչ մը բերեցընողը իւր ազգակցացը սրտերուն վրայ ըրած փառաւոր յաղթանակը պատմող բարեկամաց ու ծանօթից բազմաթիւ գրութիւններն էին: Վերջին բոլորաբերաւ Մեծապատիւ և Ազգասէր Մոմճեան Մկրտիչ Աղայէն ալ զիր առինք, որ Արժանապատիւ Վարդապետին գովութիւնն ու սակաւծամանակեայ բնակութեանը վրայ իր ու հասարակաց տատիկ ցան ու կսկիծը յայտնելէն յետոյ, որով թշնամեաց գրախօսութիւնքը բոլորովին կը խայտառակին, նաև այժմեան այլ և այլ կարեւոր ազգային նիւթոց վրայ խօսելուն համար սիրով հոս կը հրատարակեմք բառաորտ, որ քէ գրողին և քէ ազգին մեծ պատիւ կընէ: Այս գեղեցկահիւսնամակը կարդացած ատենն ինչ մեր մէկ ուրախութիւնն այսչն եղաւ, որ նախընթաց բուերնուս մէջ երբոր կըսէինք ու կը հաստատէինք քէ Մեծապատիւ Պարտիզպանեան Աւետիս Աղային պէս ողջամիտ ու արդարասէր ծնողք ուրիշ շատ կը գտնուին ազգերնուս մէջ՝ չենք սխալիր եղեր:

Մկրտիչ Աղային նամակին մէջ՝ որուն պարզ ազգասիրական հոգով գրուած ըլլայուն վրայ ոչ ոք կրնայ տարակուսիլ, մանաւանդ անոնք որ իւր ճշմարտասէր անկեղծ բնատրօսութիւնը մեզի պէս կը ճանչնան, յայտնի կը տեսնուի նախ քէ որ պիտի սիրալիւր ընդունելութիւն գտեր է Արժանապատիւ Գաբրիէլ վարդապետը ազգէն, և երկրորդ ինչ մեծ եռանդն ու փափաք ունի ազգին լուսաւորեալ մասը Փարիզու Հայկազեան վարժարանը յոտին պահելու և օր ըստ օրէ պայծառացընելու, որուն մօտայուտ կործանումն ալ քէ ի դիմաց Հայոց ազգին և քէ կայսերութեան Գաղղիոյ տարիէ ի վեր ջնն դաղարիւր թշնամիք աշխարհագոյժ առնելէն: Սակայն ըստ անտուտ բանի Տարսուեան Փողոյն « Երէ Աստուած ի մեր կոյս է, ո՞վ իցէ մեր հակառակ. » վարժարանը քէ ազգին լրութեանը կողմանէ ազգային ճանչցուեցաւ միաբերան, և խնամակալ ժողովի մը խնամոց՝ պաշտ

պանութեանն ու սիրոյն յանձնուեցաւ իբրև ազգային լուսաւորութեան և յառաջադիմութեան նուիրական վառարան մը, և քէ Օսմանեան և Գաղղիոյ Վեհափառ Կայսերաց հրովարտակներովը անկործան հիմանց վրայ հաստատուեցաւ, ինչպէս որ յաջորդ բերթին մէջ պիտի ծանուցանեմք:

Այս անգամ Մկրտիչ Աղային նամակը միայն մէջ բերեմք.

« Պօլիս, 15 յունիս 1857 :

« Արժանապատիւ և Սրբաւուն Տէր,

« Անցեալները մեր ցանկալի նամակը ընդունելով քէ և բառական մխիթարութիւն ունեցանք, բայց կարելի էր չզգայ և ջկարեկցիլ մեր տրտմաւիք վշտին՝ գոր ունեցար Գեղապատիւ Տէր Գաբրիէլ սիրելի վարդապետին հրամեշտին վրայ, գոր բազում բախմութեամբ սրտի կըլիշէիք մեր նամակին մէջ. արդարեւ նորին առ մեզ ուղեւորութեան անտեսօրը անմարք էր հրճուանաց զգացում չունենալ, բայց մեր սրտառուջ արտատուաց զգացումն ալ անկարելի էր որ մեր սրտին չզարնէր: Վերջապէս հասաւ այն ցանկալի կէտը. գրկախառն ողջունեցիք մեր սիրելի վարդապետը, տեսանք, խօսեցանք, վայելեցիք, մխիթարուեցանք. և արդարեւ գտանք մեզի և մեր ազգին համար մէկ բանկազին և հազուադիւտ գանձ մը: Սիրելի էր մեզի իւր մեծահոջակ համբաւովն և անգուգական արդեամբքը, միայն իւր քաղցր կենցաղավարութեան և հեզահամբոյր բարոյիցը ճաշակը վայելած չէինք. անն նոյն բաղոյն ալ ունեցանք, բայց նն միայն տասնըմէկ օր, ան ալ ոչ կը շտապիկը. զի հազիւ քէ միջոց ունեցաւ մայրաքաղաքիս շրջակայ արուարձանները ըստ բառականին այցելութիւն և շնորհաբերութիւն մատուցանել. և մենք ալ զիւղէ ի զիւղ Իսկիստար, Պէյօղլու, Օրբազիւղ, Խազիւղ ամենեւին նետրը բող չի տալով գոգցես քիչ մը վայելեցիք և մխիթարութեանցանք: Բայց վերջապէս զմեզ ալ խոր տրտմութեան մէջ բողելով մեկնեցաւ ի Քէօնէ, խոստանալով անպատճառ որ երկու ամիսէն կրկին ի Պօլիս վերադառնայ, ուր ամենահարկաւոր տնօրէնութեանց վերայ խօսելիք և հաստատելիք ունինք:

Կըմնայ քիչ մըն ալ Վարժարանին վրայօք մեր Սրբութեան տեղեկութիւն գրել. արդէն մայրաքաղաքիս մէջ Վարժարանին համար անհիմն գրախօսութեանց յարեքը լսած և գուցէ հաստատացած ալ էիք քէ մեր ազգայնոց ողջամիտ և ուղղադատ մասն ալ հաւատ ընծայած ըլլայ. ոչ ամենեւին. այդ կասկածն անգամ ջնջեցէք մեր սրտէն և մտքէն. մէկ բանի մեծահասակ աշակերտաց անտեղի գրուածքներովը, և կամ մէկ բանի նոցին

ծնողաց իրենց գառակուները ետ կանչելովը, ոչ վարժարանը կրնան քանդել, և ոչ ձեր պատիւը և արդիւնքը կրնան եղծանել. ասոնց վրայով քանի քանի անգամ մեծագումար ժողովքներ եղան, որոց Գերապատիւ Տէր Գաբրիէլ վարդապետն այ ներկայ էր. և նոյն ժողովոց մեջ մինչեւ հիմա խօսուած և տարածուած անտեղի եղելութիւնները մեջ բերելով, գանազան կողմնակցութեանց և բշխմեաց գաղտնի հնարքները երեւան էրան, որով բովանդակ ազգասիրաց սիրտերը հանդարտելով, վարժարանին վրայ բոլոր ազգայնոց եռանդը վերստին արժարծեցաւ. և կրկին անգամ Խնամակալաց ժողովոյն հաստատութեան վրայ ջանք ընելով, վերստին տնօրէնութիւններ եղան. և նախկին որոշուած ուրը Խնամակալաց մեջէն Առաքել Էֆենտին և Միսաբեան Նիկողոս աղան հրաժարած ըլլալուն՝ նոցին տեղը Գրիգոր աղա Օտեան, և Յակոբ աղա Սիրունեանը ընտրուեցան. և Մկրտիչ աղա Աղաբօնեանն այ իւր եղբօրը տեղօգնական ասելցաւ. և այս ժողովակին այ յատկապէս գրասենեակ, ատենադպիր և նախագան այ որոշուելով, սկսաւ իւր պաշտօնին և բռնելիք ընթացքին վրայ մեծաբաղձանօք աշխատիլ : և նախ առաջին դրամական պիտոյք, և երկրորդ նորոգ աշակերտաց վերայ տնօրէնութիւն և ընտրութիւն, պօլսեցի աշակերտաց բիւր գէր յիսունի լեցունելու ջանք, և այլն : Ասոնց վերայ ի հարկէ միւս բոլորակցներէլ և բարեկամներէլ այ բաւական տեղեկութիւն գրուած ըլլալուն համար այս մեր գրածը բաւական համարելով, միայն ձեր վշտացած սիրտը քաջայերելու համար երկու խօսք այ գրեմ :

« Սիրելի բարեկամ, մինչեւ հիմա շատ նեղութիւն և հոգ և կարօտութիւն քաշելնիդ աղէկ գիտցած և իմացած են բոլոր ազգայինք. և անհրաժեշտ պարտք համարած են անմիջապէս ատոր դարման մատուցանել ու ջանքի ամենեւին ջխնայել. մանաւանդ որ Փարիզի մեջ Ազգային Վարժարան հաստատելու ջանացօղ անձինքը՝ ինչ աստիճան իրենց պատիւը և արժեքը ճանչցօղ անձինք են. և կրկարծէր ուրեմն որ այն անձինքը այնքան ճգամբ ու եռանդեամբ ձեռք բերած ու հաստատած տունը բողոնն որ կործանի. նա մանաւանդ բոլոր աշխարհի առջեւ հրքան անհնարին նախատինք է այսուհետեւ որ վերջապէս մէկ փոքրիկ վարժարան մը հաստատուն պահելու կարողութիւն չպիտի ունենանք եղեր : Ահն այս անարգ անունը և կեղտը մի կարծէր ամենեւին որ տեղի ունենայ աստուածային անհուն ողորմութեամբը. ուստի բոլորովին այսպիսի հոգեքը ձեր սրտէն փարատելով, միայն համբերութեամբ ու եռանդեամբ մինչեւ հիմա ցուցուցած ու յարատեւած աշխատանքնուդ համեմատ ջանացք

ձեր սիրելի պաշտօնը վարել ամենայն աջայրջութեամբ :

« Գերապատիւ Գաբրիէլ վարդապետին նետ գանազան խօսակցութիւններէն ի գատ, յատկապէս բռնադատեցի նաեւ խօսելու ձեր անձնական պիտոյից ու օրինաւոր կերպիւ զարմանուելուն վերայ. մանաւանդ որ Շիրինեան Նշան աղան նոյն օրերը Փարիզէն վերադառնալով, Վարժարանին վերայ խօսուած անհիմն և անտեղի խօսքերը մերժելով, բարեկարգութեան և մաքրութեան վրայով իւր աջբով տեսածները վկայելէն ետեւ, միայն ձեր դրամական և անձնական պիտոյիցը համար քաշած վիշտերնիդ մեզի՝ և մեզ նման սրտակից բարեկամներուդ բացատրեց. անն այս առփիւ մենք այ պարտաստեցանք բռնադատել նորին Գերապատիւ Սրբութիւնը, որ մտերմաբար և կարեկից սիրով մեզի անպարտուակ կերպիւ ձեր քաշած կարօտութիւնը բացատրէ : Ահն այն ժամանակը մեր անկեղծ սիրոյն վրայ վստահելով, ցուցուց մեզի Գերապատիւ Սարգիս վարդապետին մէկ ինքնագիր նամակը, զոր Փարիզէն բաժնուելէն ետեւ դրկած էիք նմա, յորում մեր սիրելի ձերունի ու պատկառելի Հայրը իւր վիշտերը ու նեղութիւնը ըստ իմիք կընկարէր, քե և անտրտունջ համբերութեամբ : Արդ նոյն կետին, ճշմարիտ կըսեմ, իմ սրտիս այ մեծ ազդեցութիւն ու խորունկ տպաստութիւն եղեւ. ուստի այս լեւելայն ցար ի ժամուս միայն մեր սրտին վերայ տպաստութեամբ ըլլալը, և սորին դարմանին վրայօք մեծաջանիւք նկատօղ ըլլալնիս ծանուցանելով :

« Մնամ Սրբութեան ձերում,

« Սրտակից բարեկամ
ՄԿՐՏԵՑ ՄՈՄՇԵՍՆ.

« Գերապատիւ Սարգիս վարդապետի ցանկալի Սուրբ Հօրս Աջոյն անձկանօք համբոյր կըմատուցանեմ. սոյն գիրս նորին Սրբութեան այ մատուցանելի կըխնդրեմ : »

Հարկ չկայ ըսել քե ինչպէս իւրաքանչիւր բառին, իւրաքանչիւր տողին և իմաստին մեջ նամակագրին եռանդուն ազգասիրութիւնն ու ազնիւմարդասեր ոգին քաջապէս կը փայլին : Այս միայն յիշեցընեմք մեր սիրելի ընթերցողաց որ Մկրտիչ Աղան վարժարանիս մեջ դեռ անհասակ հօրաբարոյ գառակ մը ունի. գիտեմք որ խիստ շատ կըսիրէ գայն, և սակայն իբրեւ քե գանիկայ ջունենար՝ և ոչ անունն անգամ կը յիշէ, այլ խելքն ու միտքը ճշմարիտ և անձնուրաց ազգասիրութեամբ վառուած՝ բոլոր գրութիւնը հասարակաց օգտին՝ ամբողջ ազգին յառաջադիմութեանը վրայ կը պտղտի. վասն զի բոլոր ազգին որդիքը իւր որդիքը կը համարի, և կըմտածէ՝ և կարի իրաւամբ.

որ եթէ անոնք կրթուին, սովորին, մարդ ըլլան, հարկաւ իր որդին ալ, իր բոռունքն ալ կը կըրթուին, կըսովորին, մարդ կըլլան: Այսպիսի անշահասէր, անձնուրաց եւ վսեմախօհ ազգասիրաց ան դուլ ջանքովն առաջ զնացեր են Եւրոպիոյ քաղա-

քակիրք ազգերը. չիք տարակոյս որ մեր Հայոց ազգն ալ պիտի երթայ, մանաւանդ զի ուրախութեամբ կըտեսնեմք որ այսպիսի քաջընտիր ազգասիրաց զեղեցիկ թիւը փոխանակ պակսելու՝ օրէ օր կաճի կաւելնայ:

ԱԶԳԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ ԼՍՅԿԱԶՈՒՆՔ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ.

Ազգասիրութիւնը այնպիսի լոյս մը եղած է այս տարիներս նաեւ մեր ազգին մէջ՝ որ անով կըփայլին կըշողշողան աշխարհիս ամեն կողմը գտնուած Հայերն ալ: Ռուսաստանէն եկան Փարիզ մօտերս՝ ուրիշ քանի մը ազգասերներէ գատ՝ Շուշեցի Պ. Սարգիս Ղահրամանեան Յովհաննիսեաց եռանդուն եւ խոհական երիտասարդը, եւ Ղզլարեցի Պ. Յովսէփ Իզմիրեանց. ասոնց ազգասիրութեանը մէք ալ ականատես վկայ ըլլալով, սիրով կըհրատարակեմք հոս Պատկանեան Պ. Ռաֆայելին անոնց Փեթրպուրկէն ճամբայ ելած ժամանակը շարադրած երկու ոտանաւորները, որ թէ հեղինակին պատիւ կըբերեն եւ թէ այն ազգասեր բարեկամներուն:

Ի հրածեշտ Ղահրամանեան Պարոնին .

Մեր փոքրիկ խումբը անըսիովի բողած՝
Գընում ես, Եղբայր, դու յերկիր օտար.
Ա՛յս թէ գիտնայիր՝ սրբան մեր յաջաց
Արցունք պիտ՝ բափեք մենք թեզի համար:
Թողիր Հայրենիդ, բողիր Հայաստան,
Պանդըխտի նման Եկար դեպ՝ Հիւսիս,
Բայց բու. ջերմ հոգին անշէջ հրոյ նման
Միշտ բոցառ մնաց ի սեր Հայ ազգիս:
Արդ զընաս դեպ ի կողմն Արեւմտեան,
Ուր լոկ անուամբ է արեւը մտնում,
Բայց տիւ եւ գիշեր լոյսը հոգեկան
Անաղօտ լուսով յարատեւ փայլում.
Այն պայծառ, նըշոյք իցէ թէ փայլին
Գու. սրտի մէջը նորանոր լուսով.
Եւ երբ բու. սրտի բաղձանք կատարին՝
Վերըստին առ մեզ դու շտապէ փութով:
Մենք թեզ կըսպասենք ակնապիշ աջքով,
Կըլիշենք անունդ ամեն մի վայրկեան,

Ինչպէս սիրտ մենք թեզ անկեղծ սիրով,
Նոյն եւ կըմընանք մինչ օրը մահուան:
Հաւատն դու միշտ մեր անկեղծ սիրոյն,
Յուսն բու. բարի ըղձի կատարման,
Եւ որ քան զամեն բան է գերագոյն՝
Սիրէ յար եւ միշտ մեր մայրն հայաստան:
Առ ժամս փարատէ կարօտն հայրենեաց,
Ի սեր բու. Ազգին դարձիր դու պանդուխտ,
Ազգասիրութիւն սովորիր յազգաց
Դեպ ի որս ճգտի սրտին բո սուրբ ուխտ:

Ի հրածեշտ Իզմիրեանց Պարոնին .

Դու եւ ես բողնում, զընում մեզանից,
Ու շատ հառաջանք բամում մեր սրտից.
Ուղիդ է երկար, եւ վայրքն անձանօր,
Տեր Աստուած լինի բո վերայ խնամտ,
Պահպանէ թեզի, ջիտայ փորձանքին
Գեթ ի սեր խղձուկ որբուկ մեր Ազգին,
Որին սիրեցիր դու անկեղծ սիրով,
Ու մեռն օգնութեան միշտ տըւիր զբրով.
Գընն, տնար բարեւ մեր պանտուխտ Եղբարց,
Որք թեզ պէս բողած տըներըն իւր հարց
Գնացել են Փարեզ ի տես Լեռնին —
Երկիրպագանէ այն մեր սուրբ Շիրմին,
Որ իւր մեջ ունի մեր փառքըն Հարանց,
Հայերու. սրտին յաւետ անմոռաց,
Ասն դու պանդուխտ մեր հայրենակցաց,
Որ կան եւ այստեղ շատ սրտեր վառած
Անշէջ հրով սիրոյ դեպ յայն Հայաստան,
Որ ամեն սրտից է սուրբ ապաստան.
Ոգի տուր նոցա, քաջալերէ շատ,
Որ սիրով առ Հայն, լինին միշտ առատ.
Չի կորուսանեն հոգին ազգութեան,
Չի ճըգեն բերնից լեզուն Հայկական:

ՌՈՒՍԱՆՈՂ ՌԱՓԱՍՅԷԼ ՊՍՏԿԱՆԵԱՆ.

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ

ԶՈՐ ԱՐԱՐ Պ. ՀԱՆԻՔՈՎ, ՅԱՄԻՆ 1848.

(Շարայարութիւնը Տես էջ. 8.81. 126.)

Դ.

Այս իմ նախորդներուս գրուածքներէն բերած հատուածներս բաւական են ցուցնելու թէ ոչ Անույ մահմետական արձանագրութեանց ինչ տեսակ ըլլալը, ոչ անոնց ժամանակը եւ ոչ թիւը որոշող մը եղած է : Եւ ահա այս խնդիրներս կուգէի ես լուծել այն աւերակները տեսած ատենս 1848ին սկիզբները :

Դեկտեմբերի ¹¹/₂₃ին գիշերը Մասրաքա անցընելով, որ Երեւանէն Աղեքսանդրուպոլիս (Կիւմրի) տանող շիտակ ճամբուն վրայ ընդարձակ գեղ մըն է, միտքս դրի որ Խոշավանք եղած խազախաց կայանը երբայ, ու անկէ տեսնեմ աւերակները, փոխանակ Անիի կայանը երբայու, որ ինչպէս տեսանք՝ այն կործանեալ քաղաքին դիմացն է Արփաչային ձախ եզերքը : Տաճկաստանի սահմանազխոյն այս կողմը բնութիւնս պատճառները ասոնք են. Մասրաքայի բնակիչքը միաբերան ինծի կըսէին թէ Խոշավանքի հունը ամենէն աղէկն է, եւ մանաւանդ Անույ հունէն շատ լաւ. այս բանիս անոր համար ալ աւելի դիւրաս կը հասանէի որ Պ. Մուրաւեօֆին գրուածքը քովս ունենալով, իր առաջնորդաց մէկուն պատահած անախորժ զխառածը միտքս էր : Գարձեալ, Անույ դիմաց Արփաչայ գետին աջ եզերքէն վեր Էլլէլը բաւական դժուար էր, մանաւանդ գետնին ստուած ատենը. իսկ Խոշավանքի կայանին դիմացը Տաճկաց սահմանը Էլլէլը շատ դիւրին է : Ուստի ամսոյս ¹²/₂₃ին Խոշավանք գնացի, գրոյէն վար Ռեւմիւրի 25 կամ 24° աստիճանի ցուրտ օդով : Երբայու ատեննիս ցուրտը աւելի սաստիկ ալ կէրէնար, վասն զի հողմը մեզի դէմ էր. անով իմացանք թէ սրջափ ցուրտ է Հայաստանի բարձրաւանդակը ուսկից քամին մեզի կուգար : Մաքարով Եսաւուլին որ Խոշավանքի կայանին գլխաւորն էր, ինծի ըրած բարեկամական հիւրընկալութիւնը այս պատճառաւ ինծի աւելի ալ հաճոյ անցաւ. երկրորդ օրն ալ հաճեցաւ ինծի հետ Անի երբայ :

Ամսոյն ¹³/₂₃ին առաւօտը կանուխ ճամբայ Էլանք, եւ թեպէպ գրոյէն վար 25 կամ 26° Ռեւմիւր ցուրտ էր, բայց նախընթաց օրուան պէս ցուրտ չզգացիցնք, վասն զի քամի չըլլալով՝ եւ պայծառ արեւ ծագելով՝ ջէինք կրնար ջերմաչափին հաւատալ : Խազախաց կայանին Էտեը՝ Հայոց Խոշավանք գեղին ծուռուժմուն ու խորտուբորտ փողոցներէն մինչեւ Արփաչային եզերքը հասանք, եւ տեղ է մը ուր որ ջուրը մէկ անգղիացի ոտնաչափ հագլիւ խորութիւն ունէր՝

INCURSION A ANI

PAR M. KHANIKOF EN 1848.

(Suite voir Page. 8.81. 126.)

IV

Ces extraits des travaux de mes prédécesseurs suffisent pour montrer que ni la nature, ni l'âge, ni même le nombre des inscriptions musulmanes d'Ani n'ont jamais été déterminés, et ce sont justement ces questions que je me proposais de résoudre en visitant ces ruines, au commencement de l'hiver de 1848.

Ayant couché le ¹¹/₂₃ décembre à Mastara, village considérable, situé sur la route directe d'Erivan à Alexandropol ou Goumri, je me décidai à me rendre au poste cosaque de Kochavank, pour visiter de là les ruines, au lieu d'aller au poste d'Ani, établi, comme nous venons de le voir, immédiatement vis-à-vis de la ville ruinée, sur la rive gauche de l'Arpetchaï. Les considérations qui m'ont porté à accorder la préférence à ce point de notre frontière turque étaient : l'avis unanime des habitants de Mastara, que le gué de Kochavank est le meilleur de tous, et surtout préférable à celui d'Ani, assertion que j'avais d'autant plus de facilité à admettre, qu'ayant l'ouvrage de M. Mouravieff sous la main, je me rappelais parfaitement l'aventure désagréable arrivée à l'un de ses conducteurs; puis l'ascension de la rive droite de l'Arpetchaï, vis-à-vis d'Ani, présentait aussi des difficultés assez considérables, surtout pendant le verglas, tandis que la montée qui conduit à la rive turque, en face du poste de Kochavank, est très-commode. Donc le ¹²/₂₃ je me rendis à Kochavank, par un froid de 23 et 24° R. au-dessous de zéro, qui était d'autant plus sensible que pendant tout le trajet nous avions un vent contraire, dont la basse température attestait le froid qui régnait alors sur le plateau élevé de l'Arménie, qu'il venait de raser, circonstance qui m'a rendu doublement agréable l'hospitalité cordiale que j'ai trouvée dans la maison du iessaoul Makaroff, chef du poste de Kochavank, qui a bien voulu même m'accompagner le jour suivant à Ani.

Le ¹³/₂₃ nous nous mimes en marche de grand matin, et quoique la température fût entre 25 et 26° R. au-dessous de zéro, le froid était loin d'être aussi sensible que le jour précédent, car l'absence du vent et un beau soleil permettaient à peine de croire à l'indication du thermomètre. Les rues tortueuses et raboteuses du village arménien de Kochavank, disposé derrière le poste cosaque, nous amenèrent jusqu'au bord même de l'Arpetchaï, que nous traversâmes à gué, dans un endroit où l'eau

ուրով անցանք գետեն : Գետին մեկալ կողմեն վեր էլլելը շատ դիւրին է, ինչպէս որ ինձի ըսեր էին, և քեպետ գետինը բարոտ է, բայց ձամբան լայն է. դարվերը ցածկէկ ըլլալով՝ շատ դիւրութեամբ կերբըցուի անկէ մինչէ. Անի տարածուած բարձրաւանդակը, որուն երեսը այն միջոցին արեւէն այրած խոտերով ծածկուած էր, և փառաւորապէս յուսաւորուած էին անոր ձառագայրներովը՝ հիւսիսային կողմը Արագած (Ալակեզ) լեռան մշտնջենաւոր միւնով պատած երէք գագարը, հարաւային արեւելեան կողմն ալ Անիին քովի բանի մը օրուքնէ ի վեր միայն միւնապատ պզտիկ լեռները վարդի գունով կը փայլէին :

Գեպ ի խորանդունդ փոս մը բալեցինք որ ապառած էր երկու կողմեն. բայց անցնելու համար հարկ էղաւ որ մինչէ. անոր երկու միւղ բաժնուած տեղն էրբանք. վասն զի միայն հոն կը ցածնան անոր սեպացեալ եզերքը, մինչդէռ այս տեղի դաշտին երեսը ալնսլիսի անհարբութիւնք շատ կան : Այն տեղին մօտ Հայոց վանքի մը լաւ մնացած աւերակը ձախ կողմը բողով՝ բլրակի մը վրայ էլանք, վերոյիշեալ փոսին աջ կողմը, և անկէ առաջին անգամ լաւ կերպով տեսանք Անիի փլատակները, որ Մասրաբայէն Խոշավանք էրբալու. ատեն մէկ երկու անգամ ալ կերեւան. բայց բանի մը աշտարակ միայն աղէկ կը տեսնուին. իսկ հոս շինուածներու մեծ բազմութիւն կը տեսնես, զանգակատուններով ու մզկիթներով, ամենքն ալ այնպէս աղէկ պահուած և ամբողջ կերեւանն որ ևս ալ Պ. Մուրաւեօֆին պէս կըսէմ քէ հաստատող ջգար որ անայի բաղար մը կերբաս :

Սակայն շատ կըսխալի մեկը երէ կարծէ քէ այն տեսքը բաղարին մէջի շէնքերունն է. վասն զի նեռուէն տուն կարծուածները՝ երկու պարսպաց բազմարիւ աշտարակներն են որ դաշտին կողմեն Անին կը պաշտպանեն : Չես կընար երկար ատեն աւերակները տեսնելով գուարձանալ. վասն զի բլրէն վար որ կիջնաս աներեւոյք կը ըլլան. հոն ջախտաւոր խորութեամբ փոս մը կայ, անկէ դեպ ի վերոյիշեալ լեռնակները կերբըցուի հարք և շիտակ ձամբով մը : Աւերակները այն ատեն միայն նորէն կը տեսնուին՝ էրբոր էրբոր պզտիկ ստուակ մըն ալ կանցնիս, որուն ընթացքը իմ անկէ անցած ատենս անով միայն կիմացուեր որ ստուացեալ լճակներ կային, ուսկից աշնան ջուրը գետինը պատուելով դուրս կ'ելլէ. այն տեղէն աւերակները որոշ կը տեսնուին :

Քիչ ատենէն Անի հասանք, Խոշավանքէն մինչէ. հոն էղած 15 կամ 16 վերսք միջոցը կտրելով մէկ ու կէս ժամէն քիչ մը աւելի ատենի մէջ : Անուոյ դրսի պարսպին դուռը նշանաւոր բան մը չունի, իսկ եր-

avait à peine la profondeur d'un pied anglais. L'ascension de la rive opposée est facile, comme on me l'avait annoncé, et quoique le terrain soit pierreux, le chemin étant large et la pente assez douce, on parvient sans difficulté à la haute plaine qui s'étend de là jusqu'à Ani, et qui présentait dans ce moment une surface couverte d'herbes brûlées par le soleil et splendidement éclairée par ses rayons, qui inondaient d'une teinte rose, au nord, les trois cimes à neiges éternelles de l'Alaghez, et au sud-est les monticules voisins d'Ani, recouverts d'une neige tombée depuis quelques jours.

Nous nous dirigeâmes vers un ravin profond et à bords rocaillieux, mais nous ne pûmes le passer qu'en remontant jusqu'à l'endroit où il se bifurque; car seulement là ses bords escarpés perdent ce caractère abrupt, commun ici à toutes les fissures de la surface de la plaine. Ayant laissé à gauche, non loin de là, les ruines très-bien conservées d'un monastère arménien, nous montâmes sur une petite colline, située sur le bord droit du ravin mentionné, et ce fut de là que nous vîmes pour la première fois, d'une manière assez nette, les ruines d'Ani, qu'on entrevoit, du reste, une ou deux fois sur la route de Mastara à Kochavank, mais sans pouvoir distinguer autre chose que quelques tours, tandis qu'ici l'on découvre une masse imposante d'édifices, dominés par des clochers et des minarets, et le tout paraît si bien conservé et si compacte, que je suis parfaitement d'accord avec M. Mouravief, quand il dit qu'on a peine à croire que l'on se dirige vers une ville déserte.

Pourtant on serait dans l'erreur si l'on supposait que cet effet est produit par les édifices de l'intérieur de la ville; car ce que l'on prend de loin pour des maisons, ce ne sont que les nombreuses tours qui flanquent la double muraille d'Ani, du côté de la plaine. On ne jouit pas longtemps de la vue des ruines, car elle disparaît au bas de la colline, où l'on descend dans un ravin peu profond, et au delà duquel le chemin se dirige vers les monticules mentionnés, sur un terrain parfaitement uni. Les ruines ne reparaisent qu'après qu'on a traversé un troisième ruisseau, peu considérable, dont le cours ne pouvait être reconnu, à l'époque où je l'ai traversé, que par les flaques glacées, qui indiquaient les endroits où l'eau perce en automne la surface de la terre. D'ici déjà l'on voit les ruines très-distinctement.

Nous y parvinmes bientôt, ayant fait les quinze à seize verstes qui les séparent de Kochavank en un peu plus d'une heure et demie. La porte du mur extérieur d'Ani ne présente rien de remarquable, mais celle qui

կրորդ պարսպինը գեղեցիկ է՝ հայերեն երկայն արձանագրութեամբ մը զարդարուած, որ հաւանակաճաբար Պ. Ապիրը տպած առած է. վասն զի տպագրութեան բանաբը դեռ սեռ սեռ վրան մնացեր էր :

Քաղաքին ներսի դին տխուր տեսք մը ունի. քնդարձակ միջոց կը տեսնուի՝ ծածկուած տներու մնացորդներով ու ծակերով որ անոնց դիրքը կը ցուցանեն, շատ տեղ ալ դեռ հիմունքը կեցեր են, որով տեղ տեղ փողոցներու ճգուածքն ու լայնութիւնը կը ցար իմացուի : Այս աւերակները զննելով հաւատացի Պ. Ուիլպրահամի խօսքին որ կըսէ թէ թեպէտ Անույ հասարակաց շէնքերը աղւոր են, բայց մասնաւորաց տները հաւանական կերպով ոչ գեղեցիկ են եղեր, ոչ ալ հանգիստ : Այն տները շինելու գործածուած նիւթերը նոյն են՝ ինչ որ այսօրուան օրս հայ բնակիչները իրենց տները շինելու կը գործածեն, ցեխով իրարու նետ կտած տնէ յատակներ կան միայն. իսկ քանդակուած քարերը մասնաւորաց տներուն քով գրեթէ չեն գտնուիր, բայց ի մէյմէկ խաջքարէ որ քիչ շատ աղւոր քանդակուած է. անոնք ալ տներուն առջեւը դրուած էին՝ իբրեւ անոնց զարդ, ինչպէս որ մեր օրերն ալ դեռ կընեն :

Այն փլատակներուն մէջէն դեպ ի միջնաբերդը գնացի, որ Ալազանի ու Արփաջայի իրարու խառնուելու ատեն կազմաց անկէանը մէջ կիյնայ : Հոն դեպ ի ձախ դին երեւցած առաջին շէնքը փլած էկեղեցի մըն է. յետոյ կուգան այն աւերակներն որ մեր առաջնորդները բաղնիք մըն է կըսէին, բայց էս կարծեմ Պ. Մուրաւեօֆին պէս թէ էկեղեցւոյ մը մնացորդներ են : Բայց այն երկու շէնքերը երեսելի բան մը չունին ոչ ճարտարապետութեան է ոչ հնութեան կողմանէ :

Անկէ դեպ ի բարձր աշտարակ մը գնացի, էս մօտէն դիտելով հասկըցայ որ ատենով մինարէ եղած պիտի ըլլայ՝ ուրանկիւնի խարսխով հատուածակողմ ապակիի կընմանի, էս վրան պզտիկ աշտարակ մը կայ գլանածէ, որ դուռ մըն ալ ունի նեղ՝ բայց բաւական բարձր որ միւսեզինները կարենան անցնիլ : Նախ հոն գտայ պարսկերէն արձանագիր մը. էս թեպէտ քանաքով սեցած ըլլայէն կիմացուէր թէ Պ. Ապիրին ձեռքը վրայէն անցեր է, բայց էս ալ օրինակեցի զայն. իմաստն այս է .

« Ես Քեյ Սուլթան, որդի Մահմուտայ, որդւոյ « Շաուրայ, որդւոյ Մանուչարայ Շետուտի. իմ « նախահարցս էս մանկանցս հոգւոյն փրկութեանը « համար այսպէս պատուիրեցիմք, անոնց փոխադարձ « բարեկամութիւնը էս միութիւնը մեծնան : Տերերու

est percée dans le second mur est belle et ornée d'une longue inscription arménienne, qui a du être estampée par M. Abich, car elle était encore toute noircie d'encre d'imprimerie.

« L'aspect de l'intérieur de la ville est triste; on voit un vaste espace couvert de débris des maisons et de trous qui en indiquent l'emplacement, circonscrit encore dans beaucoup d'endroits par les bases de ses constructions, ce qui permet, par-ci par-là, de deviner la direction des rues et de juger de leur largeur. L'examen de ces débris m'a persuadé de l'exactitude de l'observation de M. Wilbraham, que malgré la beauté des édifices publics d'Ani, les maisons des particuliers ne devaient briller ni par l'élégance ni par la commodité. Les matériaux employés à leur construction ne différaient en rien de ceux que les villageois arméniens emploient jusqu'à ce jour pour leurs habitations, car on ne voit que des pavés informes, qui étaient liés avec de la boue; quant aux pierres taillées, on n'en trouve guère près des maisons des particuliers, qu'ornées d'une croix plus ou moins bien sculptée, ce qui sert d'indice qu'elles étaient placées sur le devant des maisons en guise d'ornements, comme cela se pratique encore de nos jours.

« C'est à travers ces décombres que je me dirigeai vers la citadelle, située à l'angle formée par le confluent de l'Alaza et de l'Arpachai. Le premier édifice qui se présente ici à gauche est une église écroulée, puis viennent les ruines que les guides prétendent avoir été un bain, mais que je crois comme M. Mouravieff être les restes d'une église. D'ailleurs ces deux édifices ne présentent rien de remarquable, ni sous le point de vue architectural ni sous celui de l'archéologie.

De là je me dirigeai vers une haute tour, et en l'examinant de plus près j'acquis la conviction qu'elle devait être un minaret: elle a la forme d'un prisme à base octogone, et est surmontée d'une petite tourelle cylindrique, percée par une porte étroite et assez haute pour livrer passage au mouezzin; c'est là que j'ai trouvé la première inscription persane, et quoique le noir dont elle était barbouillée m'indiquât que la main de M. Abich y avait passé, je n'ai pas manqué de la copier, elle est conçue en ces termes:

« Moi, Kei-Sultan, fils de Mahmoud, fils de Chaour, fils de Manoutchar, Cheddadi; pour le salut de l'âme de mes ancêtres et de mes enfants, nous avons ordonné ainsi: que leur réciprocité, leur amitié et leur unité soient agrandies. Nous défendons aux possesseurs de vendre devant

« կարգիներ որ այս Ապույ Մաամրամին մզկիին.
« առջեւը ոչխար է ուղտ ջճախեն. էս ով որ այս մեր
« պատուերը ոտքի տակ առնու, Աստուծոյ բարկու-
« բեամբը պատժուի. յամին հիճրերի 595 (Քրիստոսի
« բուսկանին 1198-1199) : »

Տակն այ հայերեն այսպիսի արձանագրութիւն մը կայ .

« ՈՐ ՀԱՍՍԱՏ ՊԱՀԵՆ՝ ԱՌՀՆԻՆ ՅԱՍՏՈՒԾՈՅ,
ԱՄԷՆ : »

Անկէ Անույ մեծ մզկիբը գնացի, որ ընդարձակ է գեղեցիկ շէնք մըն է, էս բարձր մինարէ մը է. Երկայն սրան մը ունի, որ Պ. ՄուրաւեօՅ շատ ճշդութեամբ կըստորագրէ :

Նոյն մզկիին վրայ մեծ դրանը աւելի մօտ երէք-լեզու արձանագիր մը կայ պարսկերէն, վրացերէն է հայերէն. պարսկերէն մասը մեկայ երկուքէն աւելի աւրուած է. երէք տողի վրայ գրուած է եղեր. ամեն մեկ տողին սկիզբը քանի մը բառ միայն մնացեր է. ինչպէս որ գտայ այնպէս օրինակեցի :

Պարսկերէն մասը այս կընշանակէ. « Յամին... Ե, էս մեղաւորս արաբէկ Զարարիա, որդի հանգուցելոյն... : »

Պ. Պոստէ վրացերէն արձանագիրը այսպէս բարգմանեց .

« Յամին գատկական 450, էս Արաբէկ Զարարիա, հաստատեցի գայս : »

Հայերէն կտորն այ այս էր .

« Հաստատուն պահողը արհնին յԱստուծոյ : »

Անկէ Այազանի խորանդունդ փոսին կողմը քաղաքը պաշտպանող պատին մնացորդներուն քովն անցնելով հասայ միջնաբերդը, որ Բագրատունեաց պալատին աւերակներովը միայն անուանի է. այն այ Քեր-Փորբըրին ըրած փառասոր ստորագրութենէն շատ վար գտայ : Ուշադրութեամբ դիտեցի տեսայ որ արձանագիր մը չունի. անկէ իջայ դեպ ի պզտիկ Էկեղեցի մը որուն պատուհանները բազմարուեստ քանդակներով շրջանակներ ունէին, սիւներն այ կարմիր ու սեւ քարերով շինուած էին. բերես այս այն շէնքն է որ Քեր-Փորբըր կընկարագրէ իբրէս կրօնական շէնք մը Էտրուրացի շրջանակներով զարդարուած : Անկէ բոլորածէ Էկեղեցի մը անցայ, որու վրայ կային շատ մը հայերէն արձանագրութիւններ որ օրինակելու ատեն չունեցայ. էս շատ ջափստացի, վասն զի այն արձանագիրներուն ոմանց մուր գոյնէն իմացայ որ Պ. Ապիք գտնուր տպած է :

Այն տեղւոյն մօտ կըսկսի Անին դաշտի կողմէն պաշտպանող պարիսպը : Կարծելով բէ վրան արձա-

cette mosquée d'Abou-I-Maamran des moutons et des chameaux, et tout homme qui ne respectera pas cet ordre sera puni de la colère de Dieu : dans l'année 595 de l'H. » (1198 à 1199).

Au bas se trouve l'inscription arménienne :

« CEUX QUI OBSERVENT CECI FIDÈLEMENT SONT BÉNIS DE DIEU. »

De là, je me rendis à la grande mosquée d'Ani : c'est un vaste et bel édifice, consistant en un haut minaret et en une longue salle, si exactement décrite par M. Mouravieff.

Enfin sur la même mosquée, plus près de la porte d'entrée, il y a une inscription trilingue, en persan, en géorgien et en arménien : le texte persan est le plus maltraité par le temps, il était disposé en trois lignes; il ne reste que quelques mots du commencement de chacune d'elles, je l'ai transcrite telle que je l'ai vue :

La partie persane signifie : « Dans l'année... 5 le pécheur, l'atabeg Zakaria, fils du défunt... »

L'inscription géorgienne a été traduite par M. Brosset :

« En l'année pascale 450, moi l'atabek Zakaria, j'ai confirmé ceci. »

La phrase arménienne, d'après M. Brosset, signifie : « Ceux qui l'observent fidèlement sont bénis de Dieu. »

De là, en longeant les restes du mur qui défendait la ville du côté du ravin profond et escarpé de l'Alaza, je parvins à la citadelle, qui n'a de remarquable que les restes du palais des Bagratides, que j'ai trouvé, au reste, bien au-dessous de la pompeuse description de sir Ker Porter; l'ayant examiné assez attentivement pour me convaincre qu'il ne contenait aucune inscription, je suis descendu vers une petite église dont les fenêtres étaient entourées de cadres richement ciselés, et les colonnes taillées en pierres rouges et noires; c'est probablement la même que sir Ker Porter décrit comme un *religious edifice, enriched with borders of the pure etruscan*. De là je suis passé à une église ronde, richement couverte de longues inscriptions arméniennes, que je n'avais pas le temps de copier, sans trop le regretter, car la couleur foncée de la plupart de ces inscriptions m'indiquait que M. Abich les avait estampées.

Non loin de là commence le mur qui défendait Ani du côté de la plaine, et croyant pouvoir y découvrir quel-

նագրութիւն կը գտնեմ, շատ ուշադրութեամբ զննեցի մինչեւ այն տեղն ուր կը հասնի Էրկու շէնքերու աւերակաց՝ որոնց պատերը նարտախտի ձեւով սեւ, ճերմակ ու կարմիր քարերէ նկարներով զարդարած են, եւ Պ. Մուրաւեօն կուգի Պանլաուուեաց պալատ կոչել :

(Մնացորդը յաջորդ անգամ.)

que part des inscriptions, je l'ai examiné avec beaucoup d'attention, jusqu'à l'endroit où il aboutit aux ruines de deux édifices dont les murs sont ornés de dessins en échiquier, en pierres noires, blanches et rouges, et que M. Mouravieff a voulu surnommer *palais des Pahlavouni*.

(La suite au prochain numéro.)

Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Օ Գ Ո Ւ Տ Բ Ա Ն Ք

Գ Ի Դ Ա Վ Ա Ն Ա Ն Գ Ո Ր Ր Ո Ւ Թ Ի Ն

Անամպ երկինք մը, մեծամեծ ծառեր, առանձնացեալ բնակութիւն մը, խաղաղ եւ ծանծաղ ջուր մը ուսկից արտոնէ ետ դարձող հանդարտաբայ կովերը կանցնին, դեռանասակ զուար-

դաչարարոյս բլրակներ, որոց ստորտը զիւղ մը կը տեսնուի... Ատեք են ահա մեր պատկերին մէջ գտնուած սիրուն առարկաները :

Այս անդորրաւետ եւ զեղածիճաղ տեսարան-

Գիւղական անդորրութիւն.

քաղեմ հովիւ մը որ ծաղկախառն խոտերու մէջ նստած սրնգին անոյշ ձայնը քաղցրաշունչ հովին հետ կը խառնէ. քիչ մը հեռու՝ գեղջկական մամուապատ կամուրջ մը, հովանաւոր գեղեցկանիստ

ներու առջեւ կարծես քէ մարդուս միտքը կը նորոգուի, նորափետուր կը զարդարուի, երեսակայութիւնը կը վառի, հոգին կը զուարբանայ եւ բիւր սիրելի ու երջանիկ խորհուրդներ չորս դին կը բռն-

տին... Ո՛վ որ այս երջանկութեան համն առեր է, կըհասկընայ ըսածնիս : Տերեւներուն մէջէն փչող անոյշգեփիւրը կըզգամք, քաղցրակարկաջառուակին զովութիւնը կտոնումք, եւ լիաստին կովերուն բառաչը կըլսեմք. այնպէս մեզի կերեւայ թէ այն գիւղագրոս տեսարանին մէջ կըզտնուիմք՝ քաղաքացշփոքութիւններէն, ալեկոծութիւններէն, հոգերէն ու խարդախութիւններէն հեռի : Անկարելի է որ մէկն այս քաղցր տեսարանը վայելէ, վրան խորհրդածութիւններ ընէ եւ սրտին մէջ առանձնակեցութեան եւ հանդարտ ու խաղաղաւետ կենաց փափաք մը, բաղձանք մը չզգայ : Ցայտնի է որ պատկերին մէջ իրօք հանդարտութիւն, անդորրութիւն չկայ. բայց մեր հոգւոյն վրայ ըրած տպաւորութեամբը մեծ հանդարտութիւն ու անդորրութիւն կըզգամք :

Եթէ յաւ մը դիտելու ըլլամք կըտեսնեմք որ մեզմէ դուրս եղած բաները մեզի հետ մեծ վերաբերութիւն ունին, եւ մեք բաւական ուշ չեմք դնել անոր : Կըտեսնես որ լիճը երբեմն գեղածուփ կըզուարբանայ, եւ երբեմն կըզայրանայ կըմքննայ՝ ըստ փոփոխման երկնից. յետոյ իր մառախուղովը երկինքը կըծածկէ, եւ կամ հեզասիւք հովով ամենափոքր ամպերն անգամ կըփչէ կըտանի :

Այսպէս այ մարդս բոլոր զգացմունքները իր ջորս դին գտնուած արարածներուն կըհաղորդէ. եթէ տրտում է՝ զանոնք կըտրտմեցընէ. եթէ ուրախ՝ զանոնք կուրախացընէ. եւ կամ ըսենք՝ եթէ ուրախ է, զանոնք ուրախ կըզտնէ, եւ եթէ տխրած՝ զանոնք տխուր կըզտնէ : Բայց որն այ ըլլայ, ամէն բան իր յստակ կամ պղտոր սրտէն կըկախուի, այնպէս որ այն բանն որ մէկուն խաղաղ ու զուարճալի կերեւայ, ուրիշի մը ձանձրութիւն կըպատճառէ : Անպատահին մէջ ուր որ միայնակեաց ձգնաորը աստուածային քաղցր ազդեցութիւններ կուեննայ, եղեռնագործը սարսափ ու խղճի խայքեր միայն կիմանայ : Մեք մեր անձին մէջ ունիմք այն ձշմարխտ արեգակն որ գամէնքը կըլուստաօրէ, եւ մեզի լուսաւոր կամ խաւարային աշխարհ մը կերեցընէ :

Պետք չէ ուրեմն այն արեգակը մոռնալ. մեր խղճմտանքը ստուերատուն ըսուած գործիքին կընմանի որուն մէջ աշխարհս կուգայ կըտպաւորի, եւ անոր ելած պատկերին իր ունեցած հանդարտութիւնը կամ շփոքութիւնը կազդէ :

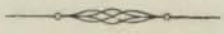
Աստուծոյ գործքերը վայելելու համար այնպէս պետք է վարուինք որ արժանի ըլլամք անոնց

զեղեցկութիւնը զգալու : Բնութեան մեծ տեսարանը սիրելու եւ զգացմամբ անոր հետ միանալու համար պետք է պահած ըլլամք եթէ ոչ սրտերնուս սկըզբնական անարատութիւնը, զէք բարւոյն ճանաչումը եւ այն աստուածային ազդումն որ մեզի զգալի բաներուն մէջ կըցուցընէ յայտնապէս գերագոյն հանճարմը, որ մեծամեծ ու զարմանալիօրէնքներով բոլոր տիեզերքը կըկառավարէ : Եւ նա՛ ինքն է Աստուած, արարիչ երկնի եւ երկրի, մեր յոյսն ու ապաւեն փրկութեան :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէ

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԵՒՍ ՏՐԳԱՏ, ՆԻԿՈՂՈՍ ՄԻՍԱԲԵՆՅՅ.

Աշակ. հայկազեան ազգային Վարժարանին Փարիզու :

ՈՒՐԲԱԹ.

Հոովմայեցիք շաբթուն իւրաքանչիւր օրը մեկ-մեկ մոլորակաց նուիրած էին, ուրբաթն այ Արուսեկին, որում օր Աստղկան կամ Վեներիս տիէս (Veneris dies) կըսէին. եւ նոյն անունը մինչեւ հիմա մնացած է Եւրոպացի ազգաց շատերուն մէջ թերեւ փոփոխութիւններով. օրինակի համար, Իտալացիք վեներտի (venerdi) կըսեն, Գաղղիացիք վանտրրտի (vendredi) : Մենք ուրբաթ կըսեմք երբայեցոց բապար բառէն առնելով՝ որ շաբաթ .օրուան տօնին ընելու պատրաստութիւնը կընշանակէ : Ըստ այսմ նաեւ Յոյնք փարասքեի (παρυσηνή) կըկոչեն, որ պատրաստութիւն ըսել է : Հիմա քրիստոնէից մէջ ուրբաթ օրը Քրիստոսի Տեառն մերոյ չարչարանաց նուիրուած է, եւ ամէն եկեղեցիք նոյն օրը սուրբ պահել կըհրամայեն :

Արդ այսպիսի տնօրինական սուրբ օրուան վրայ քանի մը սնտաի կարծիքներ եղեր են ատենով, ու կան տակաւին որ հոս յիշելը անելորդ չեմք համարիր :

Հին ատենը ամէն տեղ ուրբաթ օրը չարագուշակ համարուած ու տարւոյն չար օրերուն կարգը դրուած էր. կերելի թէ նոյնպէս համարուած էր նաեւ մեր ազգին մէջ, եւ ասոր ապացոյց կրնայ սեպուիլ վանական վարդապետին այն խօսքը որ կըսէ թէ « Ուրբաթն է օր բօթի. » այսինքն օր գէշ՝ սեւ լուրի. բայց այս մոլար կարծիքը քանի գնացեր ազգին մէջէն պակսեր է, եւ հիմա գրեթէ հազիւ հետքը կըզտնուի : Զարմանքն այն է որ նոյնպէս չէ եղած յերոպա. այս դարուս մէջ ուր նախապաշարմունքն ու սնտաիապաշտութիւնը ջնջուած կըկարծուի ուսմամբ եւ գիտութեամբ,

նոյն մոլար կարծիքը՝ կայ, եւ աւելի՛ ամենեն յուսաւորեալ կարծուած ժողովրդոց մէջ : Հարիւրին տասը Գաղղիացի չես գտներ որ ուրբաք օրը նոր գործ մը սկսի, ճամբայ ելլէ, ծառայութեան մէջ մտնէ, կարգուի, դաշինք դնէ, եւ այլն :

Միացեալ Նահանգաց օրագրին մեկը ցուցնելով որ Ամերիկայի մեծամեծ ու յաջող դէպքերուն գլխաւորներն ուրբաք օրերը հանդիպած են, կըյորդորէ Ամերիկացիքը որ այսպիսի սնտիապաշտ մոլորութեանց ջնատան ու ջնեռելին : Եւ այսպէս կըյիշատակէ այն դէպքերը :

Ուրբաք օր, 1492ին օգոստոսի 21ին, Քրիստափոր Քոլումպոս նաւ մտաւ Ամերիկան գտնելու :
Ուրբաք օր, 1492ին հոկտեմբերի 12ին, առաջին անգամ ցամաք երկիր տեսաւ :

Ուրբաք օր, 1493ին մարտի 4ին, Սպանիա դառնալու համար նաւ մտաւ :

Ուրբաք օր, 1493ին մարտի 15ին, Սպանիոյ Փայոս քաղաքը հասաւ :

Ուրբաք օր, 1493ին նոյեմբերի 22ին, Սպանիոյ հասաւ երկրորդ անգամ :

Ուրբաք օր, 1494ին յունիսի 15ին, Նոր-Սլխարհին ցամաքը գտաւ :

Ուրբաք օր, 1496ին մարտի 5ին, Հենրիկոս Բ Անգղիոյ թագաւորը, ճոն Քապորը ղրկեց որ գնաց հիւսիսային Ամերիկան գտաւ :

Ուրբաք օր, 1565ին սեպտեմբերի 7ին, Միացեալ-Նահանգաց Սուրբ-Յոստինոս քաղաքին հիմը դրաւ Մելենտեզ Սպանիացին :

Ուրբաք օր, 1752ին փետրուարի 22ին, ծնաւ Վոշինկրոն, Միացեալ-Նահանգաց հասարակապետութեան հիմնադիրը :

Ուրբաք օր, 1781ին հոկտեմբերի 19ին, Եորթթւն քաղաքն առնուեցաւ :

Ուրբաք օր, 1789ին, Միացեալ-Նահանգաց ազատութիւնը հրատարակեցաւ եւ Վոշինկրոն նախագահ ընտրեցաւ :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Շարայարութիւն. Տես էջ 48, 43, 67, 135.)

« Սկանալ » կըսուի բնալուծութեան մէջ՝ խոշոր մասանց հեղանիւթերուն տակը նստիլը :

Ինչ բան է այն ճերմըկութիւնն որ տաք ատեն կերելնայ ծովու ջրով քրջուած հագուստներուն վրայ պատած :

— Շոգիացած ջրին աղն է որ հագուստներուն վրայ կընստի :

Ինչէն է որ այս ճերմըկութիւնը օդը խոնաւ ըլլալուն պէս կանցնի :

— Վասն զի օդոյն խոնաութենէն աղը կըլուծուի եւ աներեւոյք կըլլայ :

Ինչո՞ւ համար սաստիկ շարժման մէջ գտնուող անձինքը շատ բանձր հագուստներ պետք չէ հագնին :

— Վասն զի բանձր հագուստները չեն բողբոք որ մարմնոյն արտաշնչութիւնը շոգի դատնայ : Երբոր մարդուս մարմնոյն տաքութիւնը շարժմամբ աւելնայ, արտաշնչութիւնը շոգի դատնալով՝ այն չափաչանց տաքութիւնը կըզակսեցնէ. եւ որովհետեւ բանձր հագուստները արգելք կըլլան այն շոգիացման, առողջութեան վնասակար են .

Ինչէն է որ անբաց վերարկու հագնողները շատ անգամ կըտեսնեն որ անոր տակէն ունեցած հագուստին բոլորովին քրջուած են :

— Վասն զի իրենց մարմնոյն արտաշնչութիւնը չկրնար վերարկուէն դուրս ելլել . ուստի ներսի դին կըխտանայ, հագուստներուն վրայէն վար կըվազէ եւ բոլորովին կըքրջէ գտնուք :

Ծծմբառը բաց որ ըլլայ ինչո՞ւ չբոցնկիր :

— Վասն զի Ա, խոնաութեան շոգիացմամբ կըզակսի այն տաքութիւնն որ ծծմբառը կարծր բանի մը վրայ շփելով կեցէ :

Բ, Խոնաութիւնը օդոյն ջրածնին ու ծծմբառին մէջտեղը մտնելով արգելք կըլլայ, եւ ծծմբառը չբոցնկիր :

Երկայն խոտերն ու փտտած տերեւները ինչո՞ւ համար երկրի մը ցրտութիւնը կաւելցնեն :

— Վասն զի անոնք միշտ խոնաւ են ու անդադար շոգիացումն կըպատճառեն, որով գետնին տաքութիւնը կըբքայ :

Ինչէն է որ հիմա Գաղղիա եւ Գերմանիա աւելի տաք է քան բէ ատենով, որ խաղողին ոչ երբէք կըհասուննար :

Վասն զի Ա, այն երկիրներուն մեծամեծ անտառները ջարդուեցան :

Բ, Հիմա անոնց մեջի բաց տեղերը ցամքեցուցած, ու երկիրները աւելի լաւ մշակուած են :

Ինչո՞ւ համար անդադար պաղ ջրով կը բրջեն շատ մեքենաներու անիւները :

— Որպէս զի շոգիացմամբ պակսի այն տաքութիւնն որ անիւներուն արագ շարժմունքէն կը պատճառի :

Շոգիացմամբ ջուր սառեցընել կըլլայ :

— Շատ կերպերով. — գոր օրենակ, քէ որ շիշ մը բամպակի մեջ պլլես, ու այն բամպակը անդադար երերով բրջես, շիշին մեջի ջուրը քիչ ատենէն կը սառի :

Շիշով ջուրը ինչո՞ւ համար կը սառի քէ որ անդադար երերով բրջես վրան :

— Վասն զի շոգիացմամբ ջրին տաքութիւնը կերթայ, եւ այնչափ կը պաղի որ մինչեւ կը սառի այ :

Ինչո՞ւ է որ երբոր օդահան մեքենային ընդունարանին տակը ջուր դնես, եւ քովն ալ երեք գտնուի, ու օդը դատարկես, ջուրը կը սառի :

— Վասն զի երբոր օդոյն ճնշումը պակսի՝ շոգիացումը շատ կ'աւելնայ. եւ որովհետեւ երերը խիստ շուտ շոգի կը դառնայ, անոր շոգին այնչափ ջերմութիւն կը ծծէ որ մինչեւ ջուրը կը սառի :

Ինչո՞ւ համար ջուրը բաց տեղ որ գտնուի աւելի շուտ կը սառի քան քէ գոց տեղ կեցած ատենը :

— Վասն զի Ա, ջուրը բաց տեղ աւելի շուտով շոգի կը դառնայ, եւ շոգիացմամբ շատ մը տաքութիւն դուրս կ'ելլէ բոլոր գանգուածէն .

Բ, Ո՛ր եւ իցէ ծածկոյթ իր տաքութեան մէկ մասը ջրին երեսը կը գարնէ, անով ջրոգուր որ ջուրը սառի :

Տաքութիւն ալ լուսոյ պէս օդուն մեջ դեպ ի ամէն կողմը կը ճառագայթէ. եւ այս ճառագայթումը ոչ միայն մեր աչքին տեսնուած կրակին տաքութիւնն ունի, այլ նաև աչքի չերեցող տաքութիւն.

Հնդկաստան սաստիկ տաք եղած ատենը ինչ հնարքով սառ կը շիւնուի :

— Գետինը փոս մը կը փորեն մէկ մերթ խորութեամբ ու 10 քառակուսի մերթ լայնքով, եւ յատակը յարդով կամ շաքարի եղեգով կը ծածկեն : Արեւը մտնելէ ետեւ եղեգներուն վրայ տափակ պնակներով ջուր կը դնեն որ առաջ եփ ելած ու

ետքը նորէն պաղած է. — երկրորդ օրը կը տեսնեն որ ջուրը սառեր է, կ'առնեն սառնատունը կը դնեն :

Այն ջրին սառելուն պատճառն ինչ է :

— Վասն զի ջրին մէկ մասը հողէ պնակներուն մանր ծակտիքէն կ'անցնի ու շոգի կը դառնայ. անով այնչափ կը պաղի որ մինչեւ բոլոր ջուրն ալ կը սառի :

Ինչո՞ւ համար արեւուն տաքութենէն գետնին երեսը կը ջորնայ :

— Վասն զի անոր խոնաւութիւնը շոգի կը դառնայ. անով հողուն մասնիկներն աւելի կը խտանան եւ բոլոր գանգուածն ալ կը պնդանայ :

Արարչին իմաստութիւնն ու բարութիւնն ինչպէս կ'երեւնայ այս բանիս մեջ :

— Թէ որ գետինը ջոր օդով չ'պնդանար ու չ'կարծրանար, տաքութիւնն ու ցամաքութիւնը հողուն մեջ կը քափանցէին ու հունտերն ու արմատները կը փճացընէին :

Ինչէն է որ հացը քանի մը օր պահուի նէ կը կարծրանայ :

— Վասն զի խոնաւութիւնը մեջէն կ'ելլէ շոգի կը դառնայ, եւ այն ատեն հաստատուն մասնիկները իրարու քով կը մօտենան ու կը սեղմուին :

Ինչէն է որ ծովու ջրէն ելած շոգին աղի չէ :

— Վասն զի շոգիացման ատեն աղը ջրին տակը կը նստի կամ կը սրկանայ :

ՋԻՆՈՒՐԻ ՄԸ ԵՐԱԶԸ.

Պատերազմէն ետ դառնալու փողն հնչեցաւ Բացօրեազ գօրքին վառած կրակները կը փայլին կը շողան. բանակին ջորս դին պահանջողները իրարու Ո՞վ է կը կանչեն : Ջինուորները պատերազմի դաշտին վրայ պառկած մինչեւ երկրորդ առաւօտ կը քնանան :

Այն հինաւորց գինուորաց որոց պատերազմը հայրենիք դարձած է, այս գիշերս ուրիշ գիշերներուն նման է, այսինքն փառաց եւ մահուան մեջ դադար մը : Անցեալը մոռնալով, գալիքը չ'զիտնալով՝ շատոնց է որ իրենց կենաց սահմաններկայ ժամանակն առած են : Այսօրուան կամ վաղուան համար բնաւ հոգ չ'են ըներ : Իրենց համար երեկուան օրը անցած է, վաղուան օրն ալ քերեւս ամենեւին պիտի չըլլայ. ապա ուրեմն վաղուան չ'սպասեն, բող այսօր ուրախանան : — Գինի լեցուր, գինեվաճառ, կը կանչեն ոմանք

ուրախութեամբ, ուրիշներն ալ — Պանագան,
կրակն արծարծէ : իսկ երբ որ արանանունքին

գլուխին մախաղին կորնած, զոն սրտով անուշ
քուն կըքաշեն :

Չինուորի մը երազը.

քունով ծանրանան, մեկէն հոն գետինը կիչնան
կերկրենան, կոնակի վերարկուսին վրանին կը-
քաշեն, հրացանը քովիւնին ձևքերնուն մօտ,

Բայց երիտասարդ զինուորին կենաց բոլորակը
այնպէս նեղ չէ. ներկայ ժամանակը իրեն համար
գրեթէ անտարբեր կէտ մըն է երկու անհուններու

մէջ որ զինքը կըհրապուրեն, ապագայն՝ յուսով, անցեալն ալ յիշատակով :

Ինքն ալ կըքնանայ. բայց իր զգայարանաց հանգչելու ատեն երեսակայութիւնը կըբորբոքի. իր յիշողութիւնը տեսարանի մը նման կարգաւորելով՝ զարդի տեղ անցեալ բաներուն պատկերները կըդնէ. երիտասարդութեան քերբուածին իր սիրելի դերասանները իրեն օգնութեան կըկանչէ, որք են տանը սովորութիւնները, ընտանեաց երջանկութիւնը, մանկութեան պատրանքներն ու տղայութեան քաղցրայոյս երազները.

Երիտասարդ զինուորը կորսընցուցածները կենդանացած կըտեսնէ. իրեն կերեւեալ քէ ծանօթ դաշտերուն մէջ կըպտըտի, հեռուէն իր գեղի գանգակին ձայնը կըլսէ, բլուրին վրայ երերացող սեւ ցորեններուն անոյշ հոտը կ'առնէ, հոն ճարակող ու ժայռերէն վեր վար իջնող ելլող մօրուեղ այծերն ու քօշերը կըտեսնէ : Անա այն նեղ ճամբան որ դէպ ի եկեղեցին կըտանի, անա այն աղբիւրն ուր ամէն առաւօտ արք եւ կանայք կըժողվուին. անա իր բարեկամին պզտիկ պարտեզը մէջի երկու փերակներովն ու մամխիներով շինուած ցանկովը. անդին քիչ մը հեռու, ուր որ մուխը ծառերուն ետեւէն կըբարձրանայ, ուր որ տան մը ծածքը դէպ ի վար կըծօի, ուր որ նեղ պատուհան մը կայ... հոն է իրեն ծնած խրճիթը որուն մէջ մայրը իրեն սովբեցուց զԱստուած ճանչնալ, եղբայրներն ու քոյրերը՝ զիրենք սիրել, հայրն ալ՝ արօթով աշխատիլ : Աշխատութիւն, զգուանք, աղօթք ամէն բան հոն սովբեցաւ. հոն ճանչցաւ ընտանիքը որ աշխարհիս մեծ ընտանեացը պզտիկն է, եւ ինքն է մեզի աշխարհիս մէջ լաւ ապրիլ սովբեցընողը : Սրտին գուարբութիւնը ճկրնայով բռնել ուրախութեան ձայն մը կըհնանէ. գանոնք որ լայով ձգեր էր, իրենց անունովը կըկանչէ, եւ ամէնքը անոր սիրելի ձայնը ճանչնայով՝ մեծ սիրով կըվազեն կուգան. դեռահասակ քոյրը իրեն գիրկը կըվազէ, պզտիկ եղբարքն ալ կուգան վիզը կըպըլլուին : Երկու կողմէն ցնծալից ձայներ կըլսուին, իրարու անունը կուտան, ետեւէ ետեւ բաներ կըհարցընեն առանց պատասխանին սպասելու... :

Գեղեցիկ խառնակութիւն, ետդառնալուն զմայլեցուցիչ արբեցութիւնը, որոյ նման բան մը չկայ աշխարհիս վրայ, եւ ամէն մարդ կենացը մէջ կըզգայ : Ո՛հ, հնապա քնացիք, զինուոր, եւ երջանիկ երազը շարունակէ : Չեղք առ եօրէն ունեցած բոլոր առջի սովորութիւններդ. սիրելի քրօջդ

հետ զնա գոմն իջիր, քեզի ցուցընէ իր դարմանած կովն որ ընտանիքը պիտի հարբստացընէ. զնա հօրդ հետ արտը, ցորենները տես որ սկսեր են լեցուած ատոքացած հասկերնին վար ծուել. քու տուն չեղած ատենդ մեծցած եղբօրդ ցուցուր քէ ինչպէս պէտք է ուտելու վայրենի կենդանիներ որսալ, եւ ինչպէս արտավար եղները լծել : Անա բազաւորութեանդ մէջ եկար վերստին. հիմա պէտք է որ ծերունի հօրդ չկրցածներն ընես, ամէն բան կարգես կարգաւորես. իսկ ինքը վառարանին քով կամ անկիւնը կոնակը բարձին տայ հանգչի, քեզի պէս ազնիւ ծնողասէր գաւակ հասցընելուն վրայ ուրախանայ ծերունին եւ զքեզ օրհնէ :

Բայց աւանդ, պահանորդաց կրակները կըմարին կանցնին, հորիզոնը կըլուսաւորուի, գօրապետաց վրաններուն ուրուագիծը երկինքը կընկալուին, առաւօտեան բմբուկը սաստկաշառաց կըզարնէ : Աներեւոյթ եղան զնացին հայրենի տնակը, ընտանեաց գգուանքը, քաղցր եւ խաղաղաւետ աշխատութիւններն որով մարդս կապրի : Անա դարձեալ պատերազմի գործաւոր եղար, քաջդ զինուոր, որուն պաշտօնն է մեռցընել կամ մեռնիլ : Ել, երիտասարդ, եւ ինչպէս որ արբեցած ատենդ մագերուդ վրայէն խոտերը կըբօքվես, այնպէս ալ հայրենի երկրիդ յիշատակները վրայէդ բօքվէ բօքափէ. ասկեց վերջը քեզի համար ընտանիք այն գօրաց գունդն է, որ անա կեցեր զեկքերը կըսրէ կըպատրաստէ. գանգակատունդ ասկեց ետքը այն դրօշակն է որ զնտակներէ պատըռտեր ծակձըկեր, եւ կորը արիւնով ներկած է :

Քարգանեաց ի գաղղիականէ

ՍԻՄՈՆ ՏԱԳԵՍԵԱՆ

Աշակ. հայկազեան ազգային Վարժարանին Փարիզու :

ՀԵՌԱՏԵՍՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԱՐՃԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.

Մօտերս Պ. Ժոպար Փարիզու զիտութեանց ձեմարանին մէջ կարդաց իր ըրած հետագայ դիտողութիւնները հեռատեսութեան ու կարճատեսութեան վրայ : « Կեանքիս մէջ շատ անգամ ուզած ատենս հեռատես կամ կարճատես եղած ըլլայով, կըհետեւցընեմ քէ ամէն մարդ ալ ինծի պէս եոյն կարողութիւնն ունի : Դպրոցին մէջ գիշեր ցորեկ անընդհատ ու անզգոյշ կերպով կարդայուս՝ աչքս տկարացեր՝ կարճատես եղեր էր : Երբոր գետնա

չափութեան պաշտօնովս հարկադրեցայ հեռաոր անկիւններ ու ցիցեր դիտել, աչքիս կարճատեսութիւնը գնաց ու զարմանալի հեռատեսութիւն մը ստացաւ. բայց երբոր մանրանկարի ու վիմագրութեան ետեւէ եղայ, նորէն սկսաւ աչքիս տեսութիւնը տկարանալ ու վերջի աստիճանի կտրճատես եղայ. այն ատենէն ի վեր է, ամիս մը որ լեռներու վրայ ճամբորդութիւն ընեմ՝ մեկէն աչքս հեռատես կըլլայ, եւ երբ քանի մը օր նստիմ միակերպ գրեմ կարգամ, կարճատես կըլլայ :

« Այս երևոյթը մեկնելու համար մարդուս աչքը դիտակի կընմանցընեմ, զոր ուզածնուս պէս կերկնցընենք ու կըկարճեցընենք որպէս զի աչքերնուս յարմարի, վասն զի աչքերնուս չորս դին պատած շղերն ոչ միայն գանիկայ կըր դարձրնելու կըծառայեն, այլ նաեւ ճնշելով գայն՝ տեսութեան վառարանը կերկնցընեն կամ կըկարճեցընեն : Բայց որովհետեւ այս գործողութիւնը դիտակին վրայ եղածին պէս մեկէն ջրլլար, այլ քիչ մը ժամանակի ու երկայնատեան կարօտ է, մեք անհամբերութեամբ կըսկսիմք՝ աչքերնիս տկարացեր է ըսելով ակնոց գործածել, եւ անով այս պակասութիւնը փոխանակ շտկուելու կաւելնայ, վասն զի աչքին շղերը անգործութեան կըվարժին ու կըբրտանան :

« Աչքերուս տեսութեան այլ եւ այլ անգամ սրանալուն ու կարճընալուն համեմատ ակնոցներուս ապակին ալ փոփոխեցի. բայց ուզելով փորձս մինչեւ վերջը տանիլ, ակնոցներս մեկդի ձգեցի, եւ տեսայ որ աչքերս որ լառաջ առանց ակնոցի մօտէն կամ հեռուէն չէին տեսներ, ապակիներուն օգնութենէն յուսահատած՝ սկսան նորէն տեսնել : Ոմանք նախապաշարմամբ մտքերնին դրած են քէ գիշերը լուսով կարդալը, մանաւանդ մանր գիր կամ մանր բան բանիլը վնասակար է : Փորձով հաստատեր եմ որ ընդհակառակն աչքին տեսութիւնը անվնաս պահելու համար ամենահարկաւոր է երիկ մարդկանց գիշեր ցորեկ կարդալ, եւ կնիկ մարդկանց գիշեր ցորեկ կար կարել, բան բանիլ. եւ այս կրթութենէն տասներհինգ օր ետ կենալը բաւական է մարդուս աչքին տեսութիւնն ալայլելու. քեզետեւ աշխատանքով ու ջանքով նորէն կընայ մարդ առաջին կատարելութիւնը ձեռք բերել :

« Համոզուած եմ քէ այն մարդիկն որոց ճնողքը կարճատես չեն եղեր, կընան աչքերնուն տեսութիւնը սրել՝ հետգնետէ ակնոցներուն աստիճանը պակսեցընելով, եւ նոր եղած կարճատեսք կարող

են բոլորովին ակնոց գործածելու սովորութիւնը բողոլ, ինչպէս որ ես ալ ըրի, եւ ինծի պէս կըտեսնեն որ աչքերնին քանի կերբայ կըսորոյի : Այս բանիս համար պետք է ստեպ կարդալ, մանաւանդ գիշերը, բայց միշտ լուսամփոփ (abat-jour) ունեցող կանթղի նուազ լուսովը, որպէս զի լուսոյն ճառագայթները ուղղակի աչքին գարնելով չվնասեն : »

Փափաքելի է որ Պ. Ժոպարին փորձն ամեն կարճատեսքընեն. վասն զի երբ յաջողին՝ ակնոցի պէս տգեղ գործիքի մը մեծ գերութենէն կազատին, եւ այս գերութեան ինչ ծանր ըլլալը երկար ժամանակ անոր համն առնողները միայն գիտեն : Արեւելցիք ծուռ կարծիք մըն ալ ունին որ կարծեն քէ ակնոց գործածելն մարդուս աչքին հանգստութիւն կուտայ. ուստի շատ անձինք տեսեր եմք որ աչքերնիս յոգնած են՝ հանգչին ըսելով սկսեր են ակնոց գործածել, եւ քաջատես աչքերնին իրենց տգիտութեանը զոն ըրեր են : Արդ այնպիսեաց փորձով կըսեմք որ ակնոցին ապակիները փոխանակ աչքին յոգնածութիւնը տանելու՝ կաւելցընեն. եւ այս բանիս ճշմարտութիւնը դիւրաւ հասկընալու համար բող դիտեն որ ակնոց գործածող անձինք մեկ ժամի մը չափ այն գերութեան գործիքը կընէին յետոյ երբոր կընանեն, ինչպէս կըսկսին աչքերնին շփել շփշրփել, որ անոնց սաստիկ յոգնածութեանն ու տանջուելուն յայտնի նշան է :

ՔԱՂԱՔԱՅԱՂԱՒՆՈՒԹԻՒՆ

(Շարայարութիւն. Տես էջ. 41, 115, 154.)

Գ.

ԱԿՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՊԱՆՍՈՒԹԻՒՆՆԸ ՈՒ ԱՆՉԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆՆԸ.

1. Երբոր մեկուն բան մը կընարցընեն՝ գլուխը շարժելով միայն պատասխան կուտայ. եւ ՈՉ, չէ ըսելու տեղ յԸԸ կըստ :
2. Այն միջոցին որ ուրիշները հետը կըխօսին, ինքը մատուրներովը կըխաղայ, անոնցմով քովի սեղանին կամ նստած արողին վրայ բմբուկ կըզարնէ :
3. Ամենուն առջեւ կըյօրանջէ առանց ձեռքը բերնին առջեւ բռնելու :
4. Չկրնար ուրիշներու քովէն քիչ մը զատուիլ՝ առանց զատուելուն պատճառը հասկըցընելու անոնց :

5. Պառկելու գնացած ժամանակը չգար ճնողաց ձեռքը համբուրելու կամ սիրոյ եւ յարգանաց ուրիշ նշան մը տալու :

6. Մեկուն դանակ, պատառաքաղ, գմելին, կտրոց տալու ատեն կոբին տեղը բերնին կողմը անոնց կերկրեցրնէ :

7. Փուճ բան մը ցուցրնելու համար ուրիշներուն հարկաւոր խօսակցութիւնը կընդհատէ :

8. Ընկերութեան մէջ անդադար ժամացոյցը կըհանէ կընայի. չմտածեր որ անով տեսնողները կըկարծեն որ իրենցմէ ձանձրացեր է, եւ կամ փառաւոր ժամացոյց ունենալը կուզէ անոնց իմացընել :

9. Մեկը բաշկինակ կամ բուրջ մը որ գետինը ձգէ, ամենեւին չփութար որ վերցընէ տայ. չգիտեր որ այսպիսի փոքրիկ ծառայութիւններով տղայք իրենք զիրենք շատ կըսիրցընեն ու ազնիւ սիրտ ունենալնին կըյայտենն :

10. Օտարի պարտեզն որ մտնէ, առանց հարցընելու ծաղիկ կամ պտուղ կըփրցընէ, չսպասեր որ ուրիշները զինքը յորդորեն : Գիտնալու է որ մարդս եւ ոչ բարեկամին պարտեզէն բան փրցընելու է առանց հրաւիրուելու :

11. Մարմնոյ պակասութիւն ունեցողներուն ձեւերը կընէ :

12. Թէ որ յանկարծ մեկը ոտքին վրայ կոխէ կամ անգզուշութեամբ զինքը քիչ մը հրէ, դառն յանդիմանութիւններ կուտայ : Աջք ջունխս, առջեւը չնայիս կըպոռայ. որ ընդհակառակն երէ այն պակասութեան մէջ գտնուողն իրմէ բողոսքին ուզեր, ինքն անոր սիրտ տալով պէտք էր գրուցեր. Բան չկայ, Պարոն. հոգ մ'ընէք, ամենեւին ցաւ չիմացայ, եւ այլն :

13. Ինքը մեկուն մեկալին ոտքին կըկոխէ ու փոյքը չըլլար. որ երէ սխալմամբ աչ կոխելու ըլլար, պիտի դառնար բողոսքին ըրէք, Պարոն, պիտի ըսեր ու անոր սիրտը պիտի առնէր :

14. Երբ տեսնէ որ մեկը զինովութեամբ խելքը կորսընցուցեր է, վրան ցաւելու տեղ որ այնպէս ինքզինքը անբանից կարգը իջուցեր է, անոր հետը կըյնայ, եւ այնպիսի անմարդավայել տեսարանով կըզուարճանայ :

15. Յուցընել ուզած անձը, կամ որուն վրայ որ կըխօսի՝ մատովը կըցուցընէ :

16. Իբր բէ բնակարանին մէջ ինքը միայն ըլլար՝ ուրիշի առջեւ յորանջելով կերգէ, կըխօսի ու այլանդակ ձայներ կընանէ :

ԸՆԳԱՐՁՍԿ ԶՐԻ ՄԷՋ ԼՈՂԱԼՈՒ ՎՏԱՆԳՆԵՐՆ ՌԻ ԱՆՈՆՅՄԷ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՀՆԱՐՔԸ.

Ամարուան տաքուն ընդարձակ ու վազուկ ջրի մէջ լողալը մարդուս մարմնոյն ճրջափ օգտակար ըլլալը յայտնի է ամենեցուն. բայց եւ այս օգտակարութիւնը ճրջափ անգամ շատերուն մահուան պատճառ կըլլայ. անոր համար կրկին եւ կրկին կըպատուիրեմք, մանաւանդ երիտասարդաց որ դոյզն գուարճութեան մը իրենց կեանքը չգոհնեն, մեծ խոհեմութեամբ լողան եւ մինչեւ որ լողայ լաւ չգիտնան՝ իրենց մէջքէն խորը չերբան :

Լողի վտանգները բազմաքիւ են. մէք անոնց ամենեկն սոսկալիներուն վրայ խօսինք որ երեք են, այսինքն յորձանք՝ քմրութիւն ծնկանց եւ ջրային բոյսք :

Յորձանքը կըոր ու արագ շարժում մըն է որ վազուկ ջրի երեսը կըպատահի : Յորձանքի մը կեղորոնը միշտ ձագարաձեւ կըփորուի, եւ իր սաստկութեանը համեմատ կըորութիւնը մեծ կամ պզտիկ կըլլայ : Ընդունայն տեղ մարդս յորձանքի հետ կըկուրտի, անոր դեմ դնելու՝ ձեռքէն ազատելու կաշխատի : Չարաջար կաշխատի, անդադար իր վրայ դառնալովը բոյսք ոյժը կըկորսընցունէ եւ մէջէն աչ չկընար ելլել : Ինքզինքդ յորձանքին բող, ինքը միայն կընայ գրեզ ազատել : Չես դիտած որ երբոր յորձանքի մը վրայ անշարժ մարմին մը որ նետուի, գոր օրինակ տերեւ մը, փայտի կտոր մը, ինչպէս անիկայ իր վրայ կըդառնայ կըպտուտկի եւ աներեւոյք կըլլայ : Ջրին տակն աչ չկենար կըդառնայ, բայց ձեւացուցած շրջանը երբայով կըլայննայ, եւ այնպիսի տեղ կըհասնի ուր աչ յորձանքին գօրութիւնը վրան չազդեր. այն ատեն հոսանքին խաղաղ կտորը կըմտնէ, նորէն վեր ջրին երեսը կեցէ եւ դարձեալ կըսկսի իր ընթացքն առաջ տանիլ : Եւ այս գործողութեան համար երկար ժամանակ պէտք չէ : Դուն աչ ուրեմն այս անշարժ մարմնոյն պէս ըրէ, բող ինքզինքդ, գնա ջրին տակը, եւ ապահով եղիք որ յորձանքը գրեզ շուտով վեր կընանէ : Բանի մը բուզէ ջրին տակ կենալը լուրորդի մը համար բան չէ :

Ծնկուրներուն քմրութիւնը ջղերուն ու մկանանց յանկարձական քաշուելէն յառաջ կուգայ, որ լուրորդին սաստիկ ցաւ պատճառուէն գատ՝ չքողուր անոր որ շարժում մը ընէ : Այսպիսի ատեն պէտք է որ կոնըկի վրայ կենայ ու ձեռուրներովն ինքզինքը վեր բռնէ : Յետոյ քիչ քիչ ոտքը վեր վերցընելու է ինչպէս քէ կուունկին (եօքէ) վրայ

քայլ ուզեր, վասն զի անանկով կամաց կամաց շղերուն բմբուրիւնը կերբայ եւ ճնկուրները կրբացուին :

Իսկ ջրային բոյսերը քեպտեւ երկայն են, բարակ ու կակուղ, բայց խիստ դժուարաւ կրկտրուին : Կարծես քե ջրին տակէն բուսած ամուր ջուաններ են, եւ ամենքն այ ջրին ընթացքին համեմատ մեկ կամ միւս կողմը կրծուին : Մէջերնին քար մը նետե, ձեռքովդ ջրին գարկ, եւ կրտեսնես որ այն շիփ շիտակ կեցած խոտերը կըսկսին շարժիլ, ծփիլ եւ օձի պէս պարզիլ ու գալարիլ : Անփորձ լուղորդն ասոնց որոգայքն որ իյնայ, փախչելով ազատիլ կուզէ, եւ ազատութեան տեղ մահ կըգտնէ : Փախչելու առաջին շարժումն որ կընէ, մեկէն քեւերը՝ ճնկուրներն ու վիզը կրբռնուին : Վտանգը կըսաստկանայ, յուսանատութիւնը ետեւէն կըհասնի : Խեղճը ազատելու համար բոյր ճիզը կըբափէ, եւ փոխանակ ազատելու նոր շղբաներ վրան կաւելնան . խելքը գլխէն կերբայ, առանց ըրածը գիտնալու կըշարժի, կըտապըլտըկի, ձեռքով ոտքով ազատելու կըշնայ : Այ այն յողացող մարդ չէ, այլ տապըլտըկող ջրահեղձոյց մը : Կընկղմի, կըխըղղուի, եւ խոտերն այնպէս դիակին կըպլլուին

կըփաթբուին որ շատ անգամ ջրին հանդարտած ժամանակն այ կարծես քե չեն ուզեր որսերնին բողուլ :

Այս երկայն ու կաջուն խոտերուն մորթին դաջելով տուած անախորժ գգացմունքն այ բաւական է շատ անգամ լուղորդին միտքը շփոթելու . եւ որովհետեւ ասիկայ աւելի բարոյական քան քե բնական գգացում մըն է, պէտք է մարդ անով ջջքանի : Խոտ մը տեսածիդ պէս նայէ որ ջրին վրայ անշարժ կենաս, վասն զի որչափ խորը իջնաս, այնչափ աւելի խոտերը կըշատնան : Այս անտանելի խոտերէն ազատելու մեկ հնարքն այ է փորուն վրայ կենալ, երկայն շունջ մը առնուլ ու գլուխը ջրին տակ խոթել : Այս դրից մէջ ամեն մարդ քե գեր ըլլայ քե նիհար՝ կրնայ սունկի կտորի մը պէս լողայ, բաւական է քե երբեմն երբեմն շունջ առնելու համար գլուխը դուրս հանէ : Այն միջոցին ջրին ընթացքը զքեզ քիչ քիչ կըքշէ կըտանի ու կազատիս :

Բոյր այս պարագաներու մէջ գլխաւոր բանն այն է որ մարդ ջջփոթի, ինքզինքը չկորսընցընէ, վասն զե երէ մինչեւ վերջը խելքը գլուխը մնայ, յոյս կայ որ այս կամ ասոնց նման յանկարծական հնարքով մը կեանքն ազատէ :

ԴԱՓՆԻ, ԲԱԼԱՍԱՐԳ, ԴԱՓՆԵՎԱՐԳ.

Շատ տեսակ դափնի (տեֆնէ) կայ, բայց ամենէն հոջակաւորն ու հին ատենէ ի վեր ծանուցեայն է հասարակ դափնին, որում մեք հայերէն սարդենի ու եզրեղի այ կըսեմք :

Այս գեղեցիկ ծառը որ Փոքր Ասիոյ մէջ, Եւրոպայի հարաւակողմը եւ Ափրիկէի հիւսիսային դին 10 մերրի չափ կըբարձրանայ, Կրտե կղզիէն ու Ափրիկէի Ատլաս լեռնէն եկած է :

Սարդենոյն փայտը կարծր է, առաձգական, անոյշ հոտ մը ունի եւ երկար ժամանակ կըպահէ : Հատերէն, զոր եզրեղոյ պտուղ կանուանեմք, տեսակ մը իւղ կելլէ որ դեղագործութեան մէջ սաստիկ ցաւերը մեղմացընելու կըգործածուի :

Ամեն ատեն սարդենին համարուած է մի միայն վարձք գինուորական քաջութեանց ու մատենագրական հանճարոյ, ուստի եւ սարդենիէ կըշինուէին բրաբիոնները : Ծառ մը չկայ որ հին ատենը ասոր պէս գովուած ըլլայ բանաստեղծներէ. մասնաւոր կերպով այ Ապոլոնին նուիրուած էր, վասն զի Դափնէ ըսուած յաւերժա-

հարսը իր ձեռքէն փախչելու ժամանակ Ապոլոն զինքը փոխեց սարդենի դարձուց, եւ սանձանեց որ քաջ քերթողաց գլուխն անով պսակուի :

Հիները կըկարծէին որ դափնին մարգարեական ոգի ու բանաստեղծական խանդ կազդէ մարդուս, եւ երբոր կուզէին զիշերն աղէկ երագներ տեսնել, բարձերնուն տակը դափնի կըղնէին : Այրած ժամանակը երբոր դափնին կըճարճատեր՝ աղէկ նշան է կըսէին. եւ երբոր չճարճատեր՝ գեշի : Անոնք որ Դեղփիս քաղաքը կերբային որ Ապոլոնի մեծակառոյց մեհենին մէջ պատգամ հարցընեն, քե որ յաջող պատասխան մը առնուին՝ դառնալու ատեն գլուխնին դափնիով կըպսակէին :

Դափնին յաղբութեան այ նշան էր : Երբոր Հոռմ իշխանապետներն ու հիւպատոսները անձնական քաջութիւն մը կընէին, իրենց առջեւն պտըտցուցած խուրձերնին դափնիով կըպատէին : Տարւոյն առաջին օրը կայսերաց պալատին դրան առջեւը դափնիի ճիւղեր կըտնկէին

որպէս զի բոլոր տարին յաղբող ըլլան. ուստի եւ Պլինիոս դոնապան կեսարաց եւ անոնց պաշտոններուն հաւատարիմ պահապանը կանուանեց զայն : Հիները կը կարծէին նաեւ թէ կայծակը դափնիէ կը վախնայ ու ոչ երբէք անոր կը մօտենայ, որով եւ զայն վրան կրողը երբէք կայծակնահար չէր ըլլար :

Բժիշկները դափնին ամենաբոյժ դեղի տեղ դրած էին. եւ անոր համար այ է որ Ասկղեպիոսին արձանները, որ բժշկութեան աստուածն էր, դափնիներով կը զարդարէին. եւ որպէս զի այս բժշկութեան աստուծոյն ողորմութեանը դիւրաւ հանդիպի՝ հիւանդին պառկած սենեկին դուռը դափնիով կը պատէին :

Քերդողաց, զիտեոց ու ճարտար արուեստագիտաց գլուխը դափնիով պսակելու սովորութիւնը մինչեւ միջին դար հասած է. հիմա այ եւրոպայի դպրոցներուն մէջ հարցաքննութեանց ատեն քաջ հանդիսացող աշակերտաց գլուխը դափնիով կը պսակեն :

Դափնիին մէկ տեսակն է նաեւ բայասարդ (laurier-cerise) ըսուած գեղեցիկ ծառն, որ Փոքր Ասիայէն եւրոպա բերուած է 1576ին, եւ հիմա տերեւներուն գեղեցկութեամբը պարտիզաց մեծ զարդ կընէ :

Ծաղկըները ձերմակ են ու անուշահոտ. պտղին մէջի կուտը սաստիկ դառն է, եւ պատճառն այն է որ շատ մը բրուսային թթու (acide prussique) ունի. ասիկայ այնպիսի սաստիկ բոյն է որ երբ

մարդ քիչ մը երկար ժամանակ ծառին տակն անգամ կենայ՝ գլխու ցաւ ու սրտի խառնուրդ կուեննայ :

Երբեմն կարի կամ ուրիշ ըմպելեաց նուշի համ տալու համար մեջերնին բայասարդի տերեւ կը դրուի, բայց նայելու է որ երկու հատէն աւելի չդրուին, վասն զի գլխու պտոյտ կուտայ ու մարելիք կը բերէ :

Բայասարդին տերեւները իբրեւ դեղ այ կը գործածուին այլապէս չզերն հանդարտեցընելու. երբոր ջղոտ անձ մը սաստիկ այլապէս է, քաշ մը ջուր եփէ, մէջը երկու հատ բայասարդի տերեւ դիր, ամանին խուփը գոցէ ու կէս ժամ ջափ անանկ թող. յետոյ մէջը շաքար խառնէ խմցուր, կը տեսնես որ թէ ջղերուն այլապիսիներ բմբեցընելով կիջեցընէ եւ թէ սիրտը կը բանայ :

Դափնիի մէկ տեսակն այ դափնեվարդն (laurier-rose, զըզըմ) է որ Արեւելքէն ու Պերպերիստանէն եւրոպա եկած է, եւ ջրերու եզերքը կը սիրէ :

Դափնեվարդը գեղեցիկ տերեւներ ունի, ծաղկըներն այ վարդի նմանելուն համար դափնեվարդ ըսուեր է, որ սովորաբար կարմիր կը ըլլան, բայց ձերմակն այ կը գտնուի :

Դափնեվարդը տեսակ մը բարկ, այրող ու կարի նման հոյգ ունի, որ թէ մարդուս եւ թէ կենդանեաց համար բոյն է : Պերպերիստանի մէջ Մարիտենացիք ասոր փայտը ամուխ կը դարձընեն ու վառօղ շինելու կը գործածեն :

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԱՊՍԿԱՅ.

Ինչո՞ւ համար ժամանակը միշտ ծեր մը ձեւացընեմք ու չորցած կոնճմտած ձեռքը կործանման մանգաղը տամք :

Ժամանակն որ կը սպաննէ՝ կը կենդանածնէ նաեւ. այն ձեռքով որով կը կործանէ, նովին նաեւ կը կանգնէ. հոս կենաց աղբիւրքն որ կը ցամաքեցընէ, զիտցիր որ ուրիշ տեղ այ յորդանոս կը բոխեցընէ գանոնք : Միքէ բոռմած բարշամած վարդին քով չնա տեսներ դեռափքիք կոկոնը :

Ո՞ր ժամանակ, ծաղիօք պիտի պսակեմ գրեգ, սիրով պիտի պատեմ, եւ աչքիդ մէջ պիտի դնեմ երիտասարդութեան կրակը, վասն զի բուն անունդ Ապագայ է. Ապագայ որ միշտ առոյգ երիտասարդ է եւ միշտ գեղեցիկ. Ապագայ որ միշտ մեր աչքին լուսապայծառ քողով մը ծածկուած կերենայ :

Ի՜նքէ, ինչպէս կընամք մեր յոյսերուն պարապ ելլելը մոռնայ : Միքէ ժամանակը չէ՞ որ անսահման, նշույազեղ եւ քաջայոյս ակնկալութեանց ընդունայնութիւնը մեզի կը հասկըցընէ : Այս փուճ ելած ակնկալութեանց մշտաջարջար տրտմութեամբը կը հալի կը մաշի հոգին. եւ պատրանքը մէկիկ մէկիկ կը բռնչին կանայտանան՝ սրտերնիս ամայութեան ու ցաւոց մէջ բողբոյլ : Արագ արագ կը փախչի կերթայ երիտասարդութիւնը. շուտով կը յաջորդէ անոր տխուր ու ցաւազին ծերութիւնը..... եւ այ ինչ կը մնայ : Երբոր կանաչագեղ տերեւները կը բափքըրփին կիչնան, ինչ կը տեսնեմք. փայտ չոր :

Բայց ոչ, հոգին չկորսուիր : Ոչ. իրեն համար Ապագայն իր մտահաճոյ երազներէն աւելի գեղեցիկ է, երեւակայութիւնը արեւէն աւելի անհուն.

եւ երբոր մարմինը վշտահար ու վաստակաբեկ դեպ ի երկիր կըխոնարհի կիյնայ, դեպ ի երկիր որ իր հողոյն մէջ նորէն զինքը պիտի խառնէ, այն ատեն հոգին աւելի կըզօրանայ, վրան նոր եռանդ՝ նոր աշխոյժ կուգայ : Այն մարմնոյ խոշոր ծածկոյքը զինքը կըխոռովէ, վրան կըծանրանայ, եւ երբեմն նաեւ զինքը կըմոյրօքընէ . բայց երբոր ցաւերու տակ ընկճած՝ այս աշխարհիս վրայ ապրիլը կըմոռնայ ու անհնարին վշտացը մէջ բերել քուն մը կըլլայ, յանկարծ ձայն մը կընասնի ականջը որ « եկ » կըսէ իրեն :

Կըձանջնայ այն սիրուն ձայնը, կըտեսնէ հայրենիքը, կուրախանայ, եւ նոյն խնդութեամբը կարբըննայ . այ հրաման է իրեն որ ցաւալից բնակարանին շղթաները խորտակէ . կըբողու մանկանացու մարմինը որում այնչափ երկար ժամանակ գերի եղեր էր, եւ սչացեալ կըվերանայ յերկինս : Հոն կիմանայ իր անմահութիւնը :

Կըվայելէ անոր անպատմելի քաղցրութիւնները, եւ ստեղծողին սիրովն արբած՝ կըվառի կըբորբոքի ու երբէք չհատնիր :

ՓՈՅՈՐԻԿ.

Թոջունը գետնի վրայէն սանելով անձայն կըբոջի, ուր երբայը չգիտեր : Երկինքը մութ ամպամած . օդը ծանր ու խղզուկ, եւ կարծես քէ մեզն ու փոքորիկը մէջէն կախուած են : Լերան ետեւէն մըրիկը կորոտայ եւ արձագանգն անոր ձայնը չորս դին կըտարածէ :

Փոշին պտոյտկելով դեզադեզ դեպ ի երկինք կեցէ՞ հետը տանելով խոտ եւ տերեւ : Տես ամպերն, ինչպէս տխուր է կերպարանքնին . ինչպէս վրայէ վրայ կըղիզուին կըբարձրանան :

Աստուած մեր օգնութեանը հասնի, Աստուած զմեզ պահպանէ : Սա ամպէն անագին լոյս մը ժայքբեց . ամէն բան ջարդուեցաւ . ինչ կործանումն . պատուհաններն, տունն անգամ սասանեցաւ . եւ սակայն որորոցին մէջ մանկիկը կըքնանայ ու բան մը փոյքը չէ :

Սա քովի գեղին վրայէն եկող ձայնը կըլսես . դաղրելիք չունի, ականջնիս պիտի խլցընէ : Որոտում է . այն միայն չկար : Աստուած մեր օգնութեանը հասնի . Ի՛նչ սոսկալի հարուած . կայծակը պարտեզին մէջ ծառի մը գարկաւ . անա գետին ընկեր է խեղճ ծառը :

Եւ մանկիկը կըքնանայ միշտ . փոքորիկն իրեն ինչ կընէ : Անիկայ ինքնիրեն կըսէ . — Ի՞նչ փոյքս է . միքէ աչք մը չկայ որ վրաս կըհսկէ : Աջ քո հովանի լիցի ի վերայ իմ : — Շնչառութիւնը բերել է, ուստի հանդարտութեամբ միւս կողմը կըղատնայ : — Գնացիր, մանկիկ, քնացիր :

Տես սա հրոյ շառաւիղը : Մտիկ ըրէ . փոքորիկը կորոտայ մօտէն ու հեռուէն . կըմօտենայ : Գնա՛, շուտ ըրէ, փեղկերն ու վանդակները գոցէ : —

Անտարակոյս վերջի անգամին պէս պիտի ըլլայ . հունձքին բանը բուսաւ :

Եկեղեցոյն վրայ ու տանը առջեւ փայլակ կըզարնէ : Ի՞նչպէս առուակին ջրերը կըշատնան : Փոքորիկը չդաղրիր . ամենուն թշուառութիւն պիտի բերէ : Բայց ո՞ գիտէ . ուրիշ անգամ մըն այ այնպէս կարծեցինք, եւ ետքը ամէն բան աւելի լաւ գտանք :

Մանկիկը միշտ կըքնանայ . կարկուտն այ հոգը չէ, եւ ինքն իրեն կըսէ . — Ինչո՞ւ լամ . իմ բաժինս միշտ արտին մէջ անկորուստ պիտի մնայ : — Յիրաւի, Աստուծոյ ողորմութեամբը մինչեւ հիմա իր բաժինը չպակսեցաւ :

Ո՞հ, ուր է քէ Աստուած մեզի մանկական անխարդախ ու վստահ միտք տար . մեծ ուրախութիւն եւ մխիթարութիւն է այն : Թող անձրեւ գայ, կարկուտ իջնայ, մանկիկը քաղցր քուն կըլլայ եւ Աստուծոյ վրայ երազներ կըտեսնէ . Աստուած այ իւր խոստմունքը կըկատարէ, անոր պահապան հրեշտակ մը կըղրկէ որ զինքը ամէն վտանգէ կազատէ :

Ի՛նչպէս յանկարծակի փոքորիկն անցաւ : Արեւը նորէն պայծառ կըփայլի : Շնորհակալ ըլլամք Աստուծոյ որ միւս անգամ անոր յուսալից դէմքը մեզ ցուցուց :

Ո՞հ, վերջապէս մանկիկը կարբըննայ : Ի՛նչպէս աղեկ քնացաւ . անոյշ անոյշ կըծպտի ու բանէ մը տեղեկութիւն չունի : Տես, Գառնիկ, ինչպէս մարմինը առոյգ ու երեսները կայտառ եւ գեղեցիկ են . կարծես քէ փոքորիկն վրայ աւելի այ գեղեցկացաւ ու գօրացաւ :

Այսպէս նաեւ անոնք որ բոլոր իրենց յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ ողորմութեանը վրայ դրած՝ իրմէ կըսպասեն ամեն օգնութիւն ու մխի-

բարութիւն, եւ աշխարհիս նեղութեանց ու վշտաց ջորս զիեն փոջորկալից որոտած ժամանակը անվրդով սրտիւ քաղցր քուն կըլլան :

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻԶԷ Ի ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ.

ՆԱՄԱԿ ԵՐՐՈՐԳ.

« Դանուբէն Սեւ ծովը մտնելով յունիսի 1ին (որ էր ըստ ճին տուժարին մայիսի 20), ուրք ժամ քալելէն ետքը հասանք Վառնա, ուր մեր ազգէն բաւական բազմաթիւ ժողովուրդ գտնուիլը յայտնի է. բայց որովհետեւ շոգեմաւը մեկ ժամէն աւելի չուշացաւ. նաւահանգստին մէջ, մենք ալ ջկրցանք ցամաքն էլլել ու համազգի էղբարց նետ տեսնուիլ :

« Պուրկազին զիմացն որ հասանք, անկէց Պօլիս գնացող ուրիշ ճանապարհորդաց նետ եկաւ շոգեմաւն էլլաւ. Աղրիանուպօլսոյ էւ Փիլիպպի առաջնորդ Սարգիս սրբազան արքեպիսկոպոսը, ուղեկից ունենալով Գերապատիւ Մեսրոպ վարդապետը : Ծանօթացանք իրարու. նետ ընտանի սիրով էւ ուրախութեամբ, էւ սրբազան առաջնորդը իր քաղցր ու գուարք ծանրութեամբը ամենուն պատկատելի էր շոգեմաւին մէջ :

« Վերջապէս յունիսի 5ին (մայիսի 22) առաւօտուան ժամը 6ին, գեղեցիկ օդով, էւ պայծառ արեւուն ասիական լեռներուն վրայէն տուած ողջունն ընդունելով՝ մտանք Կոստանդնուպօլսոյ ջրնաղ նեղուցէն ներս, էւ ինչ գուարճութիւն որ ունեցեր էի տասնընիւնգ տարի առաջ՝ նոյնպէս Սեւ ծովէն Պօլիս մտած ատենս, նոյնը առաւելաւն հանդերձ ունեցայ. ձգեցի էւրոպական աշխարհականի տնն հագուստս, Փարիզէն նետս առած եկեղեցականի վայելուց զգեստներս հագայ, էւ շոգեմաւին բարձրկէկ մեկ միջոցը անշարժ կեցած կըզմայլէի այն աննման վոսփորին ու եզական մայրաքաղաքին յարափոփոխ տեսարաններուն գեղեցկութեանը վրայ :

« Շոգեմաւը դադրելուն պէս, Տաճկաց մարսապետն ու արգելանցի բժիշկն եկան, ինչպէս որ սովորութիւն է, ու նրաման տուին ուղեւորաց դուրս էլլելու : Շուտ մը մանր ու խոշոր նաւակներ շոգեմաւուն ջորս զին առին էւ ամեն նաւավար իր նաւակը կընրաւիրէր ճամբորդները : Այն բազմութեան մէջ տես-

նեմ որ հաստաբազուկ նաւավարին մեկն ալ բովիինն նետ հայերէն կըլսօսի. հարցուցի իրէն քէ Հայ էս. տեսայ որ գոն սրտով ու լեցուն բերնով պատասխանեց քէ « Հրամէր էս, Հայ էմ : » Սիրտս գուարճացաւ, ու ըսի իրէն որ մեր սնտուկներն ու գմեզ առնու իր նաւակը. Սարգիս սրբազանն ալ հոն նրամցուցի, ու շիտակ մարսատունը գնացինք : Սրբազանը մասնաւոր պատրիարքական գիր ուներ տաճկերէն՝ որ իր կարասիքը մարսի նեղութեանն ազատ մնան. այն գրոյն զօրութեամբը մարսատան մէջ ատեն ջկոսընցուցինք, այլ շուտով գնացինք դէպ ի պատրիարքարանը ի Գուճգափոս : Ճամբան շատ մը նաւակներ տեսանք մերազնեայ վաճառականներով ու խանութպաններով՝ արուեստաւորներով լեցուն, որ Սամարիայէն էւ ուրիշ տեղերէ շուկան կերբային, ծանր ու անոյշ նայուածքով կըզիտէին գմեզ ու կանցնէին... այն առաջին անգամն էր՝ տասնընիւնգ տարիէ ի վեր՝ որ այնքան ազգային էղբարք մեկտեղ կըտեսնէի. ալ կրնաս հասկընալ այն միջոցին ունեցած ուրախութիւնս :

« Պատրիարքարանէն մեզի ընդ առաջ էլլողներն էղան Գերապատիւ Իգնատիոս վարդապետ՝ Սրբազանին արժանընտիր փոխանորդը, Գերապատիւ Ալեքսան վարդապետը, էւ ուրիշ վարդապետք էւ բահանայք : Հոն իմացանք որ Սրբազան Պատրիարք Հայրը քանի մը օրէ ի վեր Իսկիլուտար գնացեր է, էւ քէ մեր գալուստը շաբաթ մը ի վեր կըսպասուի էղերմանաւանդ քէ ոմանք (ի հարկէ ականայ բարեկամներ) այնպէս ճայն հաներ են որ իբր քէ շատոնց հասեր էմ Պօլիս, բայց ասդիս անդին բարբարուր կըշքջիմ էղեր՝ ջեմ զիտեր ինչ պատճառաւ... Մտայ պատրիարքարանին նաւակը, էւ Գերապատիւ Ալեքսան վարդապետին ու Մինրդատեան Թաղեոս աղային նետ անցանք Իսկիլուտար, անկէց ալ կառօք (Պօլսոյ գոյնգոյն

ու բերեա. կառօքը) խորտուգորտ ու տաժանելի ճամբաներէ վեր ելլելով հասանք սուրբ Խաչ եկեղեցւոյն բովի պատրիարքական բնակարանը :

Այգարդ էս պատկանելի հոգեւոր Հայրերնիս զիս տեսածին պէս ոտք էլաւ ուրախութեամբ, ու խայտալով մը գրկէց համբուրէց զիս, հրամցուց չոր բովը նստիմ : Իսկ էս աչը համբուրելէս ետեւ.՝ քանի մը խօսքով յայտնեցի իմ ցնծութիւնս որ արժանացայ անձամբ էս մօտէն իր հայրական օրհնութիւնն ընդունելու, ուրախակից եղայ իրեն էս ազգիս որ նոյն օրերը պատահած փորձանքեն (որով ձիեն վար ընկեր էր) անվնաս ազատէր է Աստուծոյ ողորմութեամբը, էս ձեր ողջոյններն ու աշակերտաց մեծարանքը մատուցի իրեն : Շատ սիրով էս խնդութեամբ ընդունեցաւ Սրբազանը խօսքերս, էս զանազան հարցմունքներ ըրաւ հայրագութ խնամօք ձեր էս վարժարանիդ վրայ, էս այնպէս երկու ժամու ջափ խօսակցեցանք : Հոն էին նաեւ պատրիարքարանի միւս Գերապատիւ վարդապետները, Իւսկիւտարի բանաճանաչներն ոմանք, էս քանի մը պատուաւոր աշխարհականներ, որոց հետ անցուցինք այն իրիկունը : Երեկոյեան ժամերգութենէն ետեւ պարտիզին մէջ ճաշեցինք, էս յետոյ սենեակս քաշուեցայ հանգչելու : Կենացս մէջ խիստ շատ անգամ պատահած էր ինձի այնպէս հանգիստ բուն ըլլայ. բայց խիստ քիչ անգամ եղեր էր այնպէս անոյշ կերպով արբըննալ՝ ինչպէս որ արբընցայ երկրորդ օրը : Վասն զի առաւօտեան ջորս ու կեսին ստենները (ըստ Եւրոպացւոց) արբընցուց զիս քաղցրաձայն ժամկոչին բարձր ու սուր եղանակով ըրած հրեշտակային հրաւիրանքը թէ « Օրհնենալ է Աստուած. ճվ բարի քրիստոնէայր, Եկայր ի սուրբ Եկեղեցի : » Իւսկիւտարի կանաչագարդ բլուրներն ու յատակ ու հանդարտ օդն ալ կարծես թէ իրաւցընէ երկնային քաղցրութիւն մը կուտային այն երգոյն. անոր ետեւէն ձեռքի ցուպին ալ խորհրդաւոր դոփիւնը լսելուս պէս՝ ցատքեցի էլայ՝ գուարքամիտ խնդութեամբ փառք տալով Արարչին, էս յետոյ Սրբազանին ու միւս վարդապետաց հետ Եկեղեցին իջայ ի ժամերգութիւն :

« Նոյն օրը ազգային Գերագոյն Ժողովոյն գումարուելու օրն էր. ուստի թեպէտ էս իջայ Պէյօղլու՝ բղբատենէն ձեր նամակներն առնելու համար, բայց կէսօրէն առաջ նորէն Իւսկիւտար դառնալ ուզելով՝ ուրիշ տեղ ջկրցայ հանդիպիլ : Լաւ գիտես թէ Պօլոյ մէջ ինչպէս շատ ժամանակ կանցնուի ու քիչ գործ կը տեսնուի՝ տեղերուն սաստիկ հեռաւորութեանն ու ճանապարհաց անտանելի կերպով տաժանելի ըլլալուն համար : — Գերագոյն Ժողովոյն անդամներուն հետ տեսնուիլս մեծ ուրախութիւն եղաւ ինձի, վասն

զի այն քիչ օրուան մէջ որ Պօլիս պիտի կենայի՝ շատ դժուար պիտի ըլլար անոնց ամէն մէկուն առանձին այցելութեան քաղելը, ինչպէս որ կը փափաքէի : Այն գումարման մէջ տասնըջորս հոգի որոշուեցան որ Խնամակալաց հետ մէկտեղ ժողովուին ու լսեն ինձմէ Փարիզու վարժարանին ներկայ էս ապագայ վիճակն ու հանգամանքը, ինչպէս որ լսեցին ալ Երէք ժողովի մէջ, էս էս միւս գրերովս ծանուցի ձեզի... Այս միւսն աւելցընեմ որ յիբաւի զարմացայ ու սքանչացայ ժողովականաց եռանդուն մտադրութեանն ու ազգասիրական խոհեմ խորհրդածութիւններուն վրայ. էս մեծապէս յոյս առի որ այսպիսի հոգւով էս ընթացքով վտռեայ ատենակալներէ իրաւցընէ հաստատուն ու տեսական բարիքներու կրնայ սպասել ազգերնիս : Սոյն տպաւորութիւնս ըրաւ ժողովական աղաներուն կերպը նաեւ. Եղբօրս մտքին վրայ, որ այն միջոցին հոն Եկեր էր Սրբազանին աչը համբուրելու էս ազգիս մեծամեծացը հետ ծանօթանալու համար : Ուստի էս սիրով լսեմն առաւ. Երկու պատկեր նկարելու հոգը, որոց մէկը Գատըզեղի նորաշէն Եկեղեցւոյն համար է :

« Իրիկունը Պարտիզպանեան Աւետիս աղային տունը հրաւիրուեցանք, ուր Եկած էին Իւսկիւտարի մէջ բնակող ուրիշ պատուաւոր ազգայիներուն զըլխաւորներն ալ, զոր օրինակ Օտեան Պօղոս աղան, Նուրեան Կարապետ աղան, Պեղձեան Պօղոս աղան, Մինաս Էֆենտին, Թոզարեան Մինաս աղան, էս այլն. էս մինչեւ ուշ ստեն Փարիզու վարժարանին էս ուրիշ զանազան ազգային խնդրոց վրայ խօսակցութիւններ եղան : Անկէց դեպ ի պատրիարքարանը դարձած ատեննիս անակնկալ հրաւիրանաւ մը կանչուեցանք ուրիշ փոքրիկ ժողովարան մը, որոյ նշանակութիւնն ու զօրութիւնը շատ մեծ է մեզի համար. այսինքն Իւսկիւտարի ուսումնասեր երիտասարդաց վերձանութեան բանգարանը կամ զբօսարանը : Հոն գտանք Օտեան Գրիգորիկ աղան, Միսենտիսեան Մարտիրոս աղան, Աղաբոնեան Մկրտիչ աղան, Շիշմանեան Յովսէփ աղան էս ուրիշ քանի մը անձինք, էս հոն ալ խօսեցանք Փարիզու ազգային վարժարանին վրայ : Այսպէս նաեւ ուրիշ ամէն տեղ սովորական խօսակցութիւննիս վարժարանին վրայ կը ըլլար, վասն զի հարկ էր անոր համար ըսուած ու գրուած ջարախօսութիւնները ջրել (որ դժուար բան մը չէր), էս ամենուն սիրտը հանգչեցընել թէ այն վարժարանին ապագայ վիճակը շատ օգտակար էս գովելի պիտի ըլլայ՝ թէ որ ազգին ու Խնամակալաց կողմանէ պէտք եղած գործունեութեան ու արիւրեան զանցառութիւն ջըլլուի :

« Երկրորդ օրը, որ էր շաբաթ, Սրբազանը զիս հետն առաւ ու Պէյօղլուի սուրբ Ներսիսեան Եկեղեցին

գնացինք : Այն ծովով ու ցամաքով եղած ճանապարհորդութեան հանդէսը նոր ու զարմանալի էր ինձի համար , բայց ոչ էս քեզի՝ որ անցեալ տարի շատ անգամ տեսեր ու վայելէր էիր ի Պօլիս գտնուած ժամանակը : Այն իրիկունը Տատեան Պօղոս Պէյ վառօղապետ ամիրային նետ գնացի Պէշիքքաշ յայցելութիւն Երամեան Գեորգ Պէյին , ճարտարապետ Կարապետ ամիրային էս Տատեան Յովնաննէս Պէյին , էս հոն ճաշէն էտորը՝ մինչէս կես գիշերէն անդին ալ բշէցին մէջերնիս եղած կարեւոր խօսակցութիւնները ազգային գործոց էս յառաջադիմութեան վրայ...

« Կիրակի առաւօտը կանուխ իջանք սուրբ Երրորդութեան եկեղեցին , ուր առաջիկայ գտնուեցայ ժամերգութեան էս Սրբազան Պատրիարքին մատուցած հանդիսաւոր պատարագին : Կրնաս դիւրաս էրեւակայել քե՛ս նրջափ էր սրտիս ուրախութիւնը ի տես այնպիսի փառաւորութեան աստուածային պաշտամանց յագգիս , էս այնքան բազմութեան համագումար ազգայնոց՝ զոր էրբէք տեսած չէի . էրգոց բաղցրամայնութիւն էս կանոնաւորութիւն , արարողութեանց բարեկարգութիւն ու ճշդութիւն , հանդերձից պայծառութիւն , սպասուց մարտութիւն , աստեր ամենն ալ մեծապէս գրասէր էին իմ մտադրութիւնս , էս հոն ալ յայտնի կըտեսնէի քե՛ս նրջափ անպատշաճ էս անյարմար փոփոխութիւնները ըրած են ազգային վեճն արարողութեանց մէջ նոյն իսկ Պօլսոյ էս Վենետիկոյ հռովմէական Հայերը... Իրաս է որ փափարելի էր տեսնել նաեւ Պօլսոյ այլ էս այլ ազգային եկեղեցեաց մէջ աւելի անփոփոխ միակերպութիւն յերգս էս յարարողութիւնս . սակայն եղած տարբերութիւնները քե՛ս բաներ էրեւցան ինձի , ուստի էս անոնց վերցուիլը դիւրին . զոր օրինակ.....

« Պատարագէն էտես Սրբազանին նետ գնացինք Խորասանձեան Պետրոս ամիրային տունը , ուր ժողովուեցան նաեւ շատ մը պատուաւոր ազգայինք : Կերակրէն էտես էրկրորդ անգամ գումարուեցաւ հոն խնամակալաց ժողովը առանձին՝ տասնըջորս հոգով , յորում եղած խօսակցութիւնները էրէր ժամեն աւելի բշէցին : Հարկ չէ քեզի լիշէցընել քե՛ս նրջափ հեռատես , խոհեմ , էտանդուն , ազգասէր էս խաղաղասէր հոգով խօսեցան հոն ալ ժողովականք , էս կարեւոր պատասխաններն ընդունեցան ինձմէ :

« Այն իրիկունը դարձեալ Պէշիքքաշ ճարտարապետ ամիրային տունը անցընէին էտես , էրկրորդ օրը գնացինք էլլօրս նետ յայցելութիւն Ռուսաց դեսպանին , որ շատ սիրով ընդունեցաւ զմեզ : Յետոյ վառօղապետ Պօղոս Պէյը հաճեցաւ ներկայացընել զիս վեճմափայլ Ֆերճի Անձեա փաշային ի Թօփնանէ , ուր էին նաեւ

Իսմայիլ փաշան էս ուրիշ բանի մը փաշաներ , էս ապա տարաւ իւր մեծակառնոյց ամբարանոցը ԱյստէՖանոս՝ Մագըր գեղէն անցնելով...

« Առաջուց որոշուած էր որ էրկրորդ օրը Խասգեղ գտնուիմ . ուստի Միսաբեան Աւետիս աղային տունը նրաւիրուեցայ , ուր ժողովուեցան այն կողմերը բնակող ուրիշ շատ պատուաւոր ու ազգասէր անձինք , զորս էրկայն կըլլար մի առ մի յիշատակելը : Այն իրիկունն էր որ նրդէն մը պատանեցաւ Սարայպուռնուի պալատին մէջ , էս մենք փութացանք Խասգեղի բարձրադիտակ յեռանը վրայ էլլելու որ տեսնենք այն անաւոր ու Պօլսեցուց աջքին համար սովորական եղած տեսարանը : Յետոյ համառօտ այցելութիւն մըն ալ ըրինք Կեկեղեան Յովնաննէս աղային տունը , ուր ժողովականաց բազմութիւնը առաջինէն ալ աւելի էր :

« Զէի կրնար Խասգեղէն էլլել՝ առանց տեսնելու այն բաղին եկեղեցին ու դպրոցը , էս ընթերցասիրաց ընկերութեան նոր բացուած բանգարանը : Այս փափաքանացս կատարուելուն ալ պատճառ էղաւ գլխաւորապէս մեր ազգասէր էս բազմամտութեան բարեկամը՝ Մովձեան Մկրտիչ աղան , էս շատ ուրախացայ՝ տեսնելով եկեղեցույն բարեգործութիւնը էս դպրոցին բարեկարգ յառաջադիմութիւնը : Արդէն լսած էի , անձամբ ալ տեսայ Խասգեղի մերազնեայց միաբանասէր ջանագործութիւնն ու գոարձացայ հոգով : Նոյնպիսի հաճութեամբ սրտի տեսայ նաեւ Սամաթիոյ եկեղեցին , էս յետոյ ուսումնարանը , յորում աշակերտք աւելի ալ յառաջադիմ էրեւցան՝ բազմարդիւն էս անխոնջ հսկողութեամբ Մինձի Անդրանիկ աղային , էս խնամօք ընտիր էս զովելի վարժապետաց՝ եկեղեցականաց էս աշխարհականաց : Բաւական պերճախօսութիւն չէի գտներ բերանս՝ անոնց էս աշակերտաց ջանասիրութիւնը զովելու էս յառաւել զարգացումն յորդորելու . բայց յուսամ քե՛ս իրենք յառ հասկըցան սրտիս փափարն ու կարճ խօսքերուս ընդարձակ իմաստները :

« Ուրբար օրը , ըստ բարեւեր հրամանի Սրբազան Հօր՝ սուրբ պատարագը մատուցի Իսկիւտարի եկեղեցին մեծանանդէս պայծառութեամբ . էրկրորդ օրը Պէշիքքաշի եկեղեցին , էս էրրորդ օրը , որ էր կիրակի , Պէյօղոսի սուրբ Երրորդութեան եկեղեցին : Այս էրկուրին մէջ ալ մէյմէկ ատենախօսութիւն ընելու համարձակեցայ ի խնդրոյ բարեպաշտից , էս սրտիս բերկրութենէն կրնամ ըսել քե՛ս յեզուս ալ բաւական արձակ գտայ՝ յանպատրաստից բարոզատու ըլլալու առաջին անգամ այնչափ բազմութեան առջէս :

« Այն օրը խնամակալաց ժողովը դարձեալ գումարուեցաւ Խորասանձեան Պետրոս ամիրային տունը ,

Փարիզու. Հայկազեան Վարժարանից հաստատութեանն ու պայծառութեանը համար պետք եղած միջոցներուն վրայ նորէն մտածուեցաւ, ու եղած որոշմունքներն ի գիր առնուեցան. անտարակոյս եւ որ անոնց գործադրութիւնն ալ չուշանար, վասն զի ժողովականաց եռանդը շատ մեծ տեսայ, եւ զիրենք ամեն տեսակ դժուարութեանց դիմն առնելու պատրաստ : Ժողովոյն երկար քշելովը չկրցայ կանուխիկէ հասնիլ Օրբագեղի դպրատանը պարգեւաբաշխութեան հանդիսին, յոր հրահրուած էի օրով առաջ մեր ազնիւ բարեկամ Յուսուֆեան Պարոն Տիգրանին հոգաբարձութեամբը. բայց հանդիսականք զեռ. չէին ցրուած երբոր հասանք հոն, եւ Սրբազան Պատրիարքը զեռ. նախագահութեան արո՞ւին վրայ բազմած էր՝ հանդերձ մեծ բազմութեամբ Եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց : Հոն տեսնուեցայ սիրով նաեւ. նախկին Պատրիարք Մատրեոս Սրբազանին նետ, որ խանդադատանօք ողջագութեց զիս :

« Պոյիսէն ձամբայ էլլելու ժամանակնիս մօտեցեր էր, ուստի անկարելի էղաւ Օրբագեղի աղաներուն հրահրանքը ընդունիլ ու հոն մնալ՝ երկրորդ օրը պատարագ մատուցանելու համար : Սրբազան Պատրիարք Հօր օրհնութիւնը խնդրելով աջը համբուրեցի, ու դարձայ Պէյօղու, պատրաստուեցայ որ ձամբայ էլլենք դէպ ի Օտեսա :

« Այն օրերը հագիւ հասեր էր Պոյիս Ուրուազիճը, եւ եղբայրս կրբածներ զայն սրունց որ արժան կրհամարէր. ալ չեմ զիտեր քէ ինչ տպաւորութիւն ըրաւ մեր համագգի եղբարց վրայ այն համառօտ գրուածքքերէս կամաց կամաց իմացուի :

« Յունիսի (16) 4ին առաւօտը մտանք Օտեսայի շոգենաւը, ուր եկած էին դարձեալ շատ մը բարեկամներ ի յուղարկաւորութիւն, եւ էրանք ձամբայ : Վաստի որի ջրնադագեղ ակունքը ողջունելով նեռացած ժամանակնիս այն էր միայն փափարս որ զմեզ այնքան սիրով եւ ուրախութեամբ ընդունող ազգասէր սրտերը հասկընային քէ ճրջափ մեծ է իմ առ. նոսա երախտագիտութիւնս ու շնորհակալութիւններս : Իսկ մտրիս մեջ՝ շոգենաւին անխնէրուն փրփրեցուցած գեղեցիկ այլքներուն պէս կըծփային այն ամենայն խորհրդածութիւններն ու խօսակցութիւններն որ այն տասուիրէք օրուան մեջ ունեցայ մեր սիրելի եւ պատուական համագգի եղբարց նետ : Կըմտածէի քէ արդէօք անոնցմէ ճր մեկը պիտի կարենամ հաղորդել մեզի՝ ինչպէս որ կըփափարէի ու խոստացեր էի. կըվարանէի քէ արդէօք պիտի կարենամ մի առ. մի նշանակել զոնէ այն անձանց անմոռանալի անունները որ այնչտփ բարեսրտութեամբ պատուասիրեցին զիս, եւ ինեւ. զմեզ... Տեսայ որ չափէն աւելի խօսքս պիտի երկըննայ. որոշեցի որ այս համառօտ գրութեամբս զոն ըլլայ խնդրեմ այս անգամ : Սեւ ծովը մտածներնուս պէս սկսայ գրել ասիկայ, եւ այլքներուն շարժմունքէն սիրտս շատ չայլայլած ատենները շարունակեցի, մինչեւ որ անա այս առաւօտ հասանք Օտեսայի դիմացը, եւ փառք տուինք Աստուծոյ որ ծովաջուռ ձանապարհորդութեան նեղութիւններէն անվտանգ եւ անվնաս մնալով ազատեցանք աղօթիս սիրելեաց... :

Գ. Վ. Ա.

« Հանդէպ Օտեսայի, (18) 6 յունիսի 1857 : »

ՏԵՍԱՅԱՆ ԳԵՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.

Ամեն մարդ պետք է որ քիչ մը իր բժիշկն ըլլայ, եւ ասոր համար խելք եւ ուշադրութիւն միայն հարկաւոր է, որ ցաւի մը օգտակար նուսխայ (րեզէքա) կարողացած կամ լսած ատենը միտք պահէ, եւ պետք եղած ժամանակ գործածէ զայն : Այս փորձուած նուսխաներէն մեկ քանին դենմը հոս :

Անոնք որ շատ անգամ անգար կամ կէս գլխու ցաւ կունենան, պետք է որ կտոր մը բննզի (տիւլպենտ) մեջ պզտիկ պտղուց (պիր չիմտիք) մը փշրած քափուր (քեաֆիրի) դենն ու ականջներուն մեջ խորեն. կըտեսնեն որ ինչպէս ցաւը շուտով կանցնի :

Երբոր մեկուն ակոսան ցաւի, բամբակի կտոր մը պետք է կտրէ, վրան մեկ կամ երկու կարիլ

բլորձորմ կարեցընէ ու ցաւած ակոսային կողմի ականջին մեջ դնէ. մեկէն ցաւը կանցնի՝ ճրջափ ալ սաստիկ որ ըլլայ : Երկու կարիլէն աւելի պետք չէ դնել, վասն զի այնչտփն անգամ մեծ տաքութիւն կըպատճառէ : Մեկուն քրէն սաստիկ արիւն եկած ժամանակ եղիճը (ըսըրդան) ճզմելու, ջուրն առնելու, մեջը բուռ (ավուճ) մը պրօն (քիֆրիք) քարխելու ու ոնգաց վրայ բռնելու է. մեկէն արիւնը կըկտրի :

Մատնաշուրքն (տօլամա) ըսուած վերքը որ անտանելի ցաւ կուտայ, երեք օրուան մեջ աներեւոյթ կըլլայ քէ որ ճերմակ սոխ մը տաք մոխրի մեջ եփես ու վրան պատես : Օրը երկու անգամ սոխը փոխելու է :

Որքիւնը (թեմրեյի) մէկ շաբաթուան մէջ կանցնի թէ որ օրը երեք անգամ վրան խոզի չաղած թարմ ձարպ դնես :

Ոտքի մատուրներուն բլիթերը կամ կոշտն այ (նասըր), որ անտանելի նեղուրին կուտայ, կտրելուն կերպը գիտցողին բան չէ, վասն զի ամիսը մէկ մը կտրելով ամենեւին նեղուրին ջիմանար. կտրելու համար ոմանք սովորութիւն ունին քառորդի չափ ոտքերնին տաք ջրի մէջ դնել որպէս զի կոշտը կակըղնայ, եւ յետոյ սուր գմելինով մը կըկտրեն : Տաք ջրի մէջ դնելով կակըղընելն ամենեւին հարկ չէ. անանկ պինտ եղած ժամանակը սուր գմելինով մը՝ — բայց ոչ երբեք ածելով (ուսբուրա) — պէտք է քիչ քիչ վրայէն բարակ մաշկի (գար) պէս առնուլ, մինչեւ որ արմատին հասնելով ցաւ զգալու պէս ըլլայ. մեծ ուշադրութիւն ընելու է որ խորունկ կտրելով արիւն չելլէ :

Ասիկայ սովորական եւ ամենէն դիւրին կերպն է. տեսնենք ուրիշ ինչ դիւրին հնարքներ այ կան : Քացախի մէջ եփած մանր սոխեր կան որ ուրիշ պտուղներու հետ շիշերու մէջ կըվաճառուին. հատ մը առ, երկուք կտրէ, կոշտին վրայ կապէ ու ամեն իրիկուն փոխէ. քանի մը օրուան մէջ այնպէս կըկակըղնայ որ ձեռքով կրնաս քաշել փրցընել. երբոր նորէն սկսի բուսնիլ, դուն այ գործողութիւնը նորէն սկսէ : Թէ որ կուգես որ բոյրովին աներեւոյթ ըլլայ, ամեն օր քիչ մը վրան կիզիջ տնկաղ (potasse caustique) քսէ, որ դեղագործաց քով կըգտնուի :

Բլիթերի համար ուրիշ դիւրին դեղ մըն այ կայ. սխտորի պճեղ մը (պիր տիշ սարմուսագ) տաք մոխրի մէջ եփէ ու գիշերն անկողին մտած ժամանակը բլիթերնին վրայ դիր, լսբով մը կապէ. այնպէս կըկակըղընէ գայն որ երկու երեք օրուան մէջ արմատով կըփրթի կեցէ. յետոյ գաղջ ջրով ոտքը լուալու է : Շատ աւելի ազդու կըլլայ թէ որ քսանըզորս ժամուան մէջ երկու երեք անգամ սխտորը փոխուի :

ԱՆՅԱՋԱՂ ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ : — Անցեալ օր ի Փարիզ համակառքի (omnibus) մը մէջ մաքուր հագուած պարոն մը գեղեցկահանդերձ խաբունի մը քով նստած էր, եւ ձեռքի մատանւոյն խոշոր ճաճանջազեղ աղամանըը ամենուն աչքը կըշլացընէր : Ո՞ր տը լսա Փէ ըստած փողոցն որ կըհասնի, կտրէն վար կիջնայ եւ մէկէն աներեւոյթ կըլլայ : Նոյն միջոցին խաբունը ձեռքը գրպանը կըտանի

որ քսակն հանէ ու տեղը վճարէ, եւ կընայի որ քսակը ջկայ, գողցեր են : Եւ ինչ գտնէ աղեկ. Պ. Գողին աղամանդեայ մատնին. վասն զի անշուշտ խեղճը աճապարելով քսակն հանած ատենը մատնին մատեն էլեր, հոն մնացեր է :

Քսակին մէջ 8 ֆրանք կայ եղեր. — մատնին 1,000 ֆրանք արժեցուցեր են :

ԽՂՃՄՏԱՆԳՅԱՌԸ ԳՈՂ ՄԸ : — Գողին մէկը որ եօքը տարի առաջ բժշկի մը ծոցէն ոսկի ժամացոյցը գողցեր է եղեր, այս օրերս ետ դարձուցեր է գայն հանդերձ հարիւրին հինգ շահով՝ երկու հարիւր ֆրանք հաշուելով ժամացուցին գինը : Ծրարին մէջ երկտող գիր մըն այ դրեր է, յորում կըսէ եղեր թէ որովհետեւ հիմակուան վիճակս կընէրէ՝ անա ժամացոյցը ետ կըդարձընեմ :

ԼՈՒՍԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵԳՅԱՄՆ. — Վոյլասթոն, հոջակաւոր անգղիացի բնագետն որ 1828ին վախճանած է, այլ եւ այլ լուսաբանական հաշիւներով կըհաստատէ որ արեւուն լոյսը լրացեալ լուսնի լուսէն 801,072 անգամ աւելիպայծառ է :

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Փարիզու մէջ 1851ին 999,062 բուն Գաղղիացի կար, 1,184 Գաղղիացի գրուած օտարազգիք, եւ 55,026 օտարազգիք : Փարիզածին փարիզացիք հազիւ ժողովրդեան երրորդ մասն են : Նոյն տարին Փարիզու մէջ 1,025,169 հոովմեղաւան կար, 15,566 լուտերական կամ կալվինական, 10,719 Հրեայ, եւ 4,008 այլ եւ այլ կրօնքէ. ասոնց մէջն էին նաեւ փարիզաբնակ Հայք :

ԼՈՆՏԲԱՅԻ ՓՈՂՈՑՆԵՐՈՒՆ ԼՈՒՍԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԸ. — Լոնտրայի փողոցներն ու հրապարակները լուսաւորելու համար 560,000 հատ կազալոյց կանթեղ կայ, եւ մէկ գիշերուան մէջ 15,000,000 խորանարդ ոտք կազ կըվառեն. իսկ Փարիզու այս կանթեղները 108,755 հատ են միայն. ասով այ կիմացուի թէ Լոնտրան Փարիզէն որչափ աւելի մեծ ու գիշերներն աւելի լուսաւոր է :

Propriétaire-gérant : A. LACOSTE.

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵԱՆ.

Միսնեոսիան Յովհաննես Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մկրեան Սարգիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մկրտիչեան Խաչիկ Աղա , ի Պաղտատ :
Մոմճեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մոմճեան Յարութիւն Աղա ի Կ. Պօլիս .
Մոմճեան Պ. Առաքել , ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Արրահամ , ի Նիկոմիդիա :
Մուրատեան Մանտեօի Մաղաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մուրատեան Պ. Յարութիւն , ի Կ. Պօլիս :
Մուրատեան Պ. Մկրտիչ , ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Մարտիրոս , ի Փարիզ :
Մուրատեան Յակոբ Աղա , Հիւպատոս Բրուսիոյ եւ Ամերիկայի , ի Յուպպե :
Մուրատեան Յարութիւն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մսերեան Պ. Գարրիէլ , լեւաշ :
Մսերեան Մսեր վարձապետ , ի Մուքրուա :
Մսերեան Պ. Վարդան , ի Փարիզ :
Մսերեան Պ. Բարսեղ , ի Փարիզ :
Յակոբեան Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Յովակիմեան Պ. Գրիգոր , ի Ճաւա :
Յովակիմեան Յովհաննէս Աղա , ի Մանչեսթր :
Յովասափեանց Յովսէփ Աղա , ի Կարին :
Յովհան , ի Ճաւա :
Յովհաննէան Պ. Յովհաննէս , ի Կ. Պօլիս :
Յովհաննէսեան Գրիգոր Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Նազարեանց Առաքել Ավանեան , ի Շուշի :
Նահապետեան Հ. Եղիա փոխանորդ Պատրիարքի , ի Կ. Պօլիս :
Նահապետեան Պ. Գրիգոր , ի Ճաւա :
Ներսիսեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նեկրուզեան Յարերիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նուրեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նանուրատեանց Մարտիրոս Եսայեան , ի Շուշի :
Նապանեան Յ. Մատրեոս , ի Կ. Պօլիս :
Նանպազեան Չեմոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նանպազեան Պ. Կարապետ , ի Փարիզ :
Նաշեան Բերրաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նիրինեան Մանտեօի Նշան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նիխեանց Յովանջան Մանտեօի Յարութիւնեան , ի Շուշի :
Ննորհաւորեան Գրիգոր Աղա , ի Զմիւռնիա :
Որդանանեան Պ. Մանուկ , ի Ճաւա :
Ունճեան Մաղաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չայեան Եղիազար Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չամուռճեանց Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չրագեան Յակոբիկ Արրին-Պէլ , ի Փարիզ :
Չրագեան Յովսէփիկ Արրին-Պէլ , ի Փարիզ :
Չօպանեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պալասանեան Աստուածատուր Աղա , լեւաշ :
Պալղազարեան Լուկաս Աղա , ի Զմիւռնիա :
Պալեան Անտոն Աղա , ի Կ. Պօլիս .
Պալեան Մակարիոս Աղա , ի Կ. Պօլիս .
Պալեան Կարապետ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
Պալեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս .
Պալեան Սարգիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պալղճեան Մանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պալիկոյ Տրպէն , ի Կ. Պօլիս :
Պապայեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պապունց Սարգիս Մկրտիչեան , ի Նուխի :
Պասմանեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզպանեան Անտիոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզպանեան Պ. Թազօր , ի Փարիզ :
Պարտիզպանեան Պ. Կարապետ , ի Փարիզ :
Պապունիկեան Խաչիկ Աղա , լեւաշ :
Պետրոսեան Յովհաննէս Աղա ի Փարիզ .
Պետրոսեան Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս : (5 օրինակք) :
Պայանտրքեան Նասիպ Աղա , ի Կ. Պօլիս .
Պէյագեան Սերովբէ Աղա , ի Նիկոմիդիա :
Պէյլերեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պէյլիկեան Մարտիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :

Պըլղզեան Յակոբ Աղա , լեւաշ :
Պըլղզեան Յարութիւն Աղա , ի Պորուշան :
Պուլղուրեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պօշնախեան Սարգիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չունդ Պ. Աստուածատուր , ի Կ. Պօլիս :
Չրասունեան Պ. Յարութիւն , ի Փարիզ :
Ռաֆայելեան Պ. Եղուարդ , ի Լոնտոն :
Ռուրէն Աղա ժամագործ , ի Կ. Պօլիս :
Սախայեան Ալեքսան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սամանճեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սարաֆեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սարիմեան Մագուստ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
Սաւայանեանց Հ. Թ. Տիգրան Աղա , ի Զմիւռնիա .
Սրվանեան Յարութիւն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սինանեան Անտոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սիրոնեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սուրխանեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ստեփանեանց Միքայէլ Յարութիւնեան , ի Տիֆլիս :
Ստիմարանեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սրմազաշեան Լուսիկ Աղա , լեւաշ :
Վանանեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Վարդազարեան Յակոբ , յԱգուլիս :
Վարդանեան Յովսէփ Պէլ , ի Կ. Պօլիս :
Վարպետեան Յովսէփ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Վիլենեան Սերովբէ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տափուրեան Վ. Տիգրան , ի Կ. Պօլիս :
Տատեան Յովհաննէս Պէլ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
Տատեան Պօղոս Պէլ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
Տարուս Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տարեան Պ. Սիմոն , ի Փարիզ :
Տեմիրճիպաշեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեմիրճիպաշեան Ենովք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեռեան Եղարք , ի Զմիւռնիա :
Տեր Գասպարեան Լազարոս Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Տեր Գեորգ քանանայ , ի Կ. Պօլիս :
Տեր Գրիգոր քանանայ Պէշիկբաշու :
Տեր Լուկասեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեր Մարուգեանց Մարուգէ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մանտեօի Գաղուստ , յԱգուլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մարտիրոս , յԱգուլիս :
Տիգրեան Միրբան Պէլ , ի Կ. Պօլիս :
Րէիցեան Նշան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Փափագեան Միրիճան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Փափագեան Պ. Յովհաննէս , ի Փարիզ :
Փափագեան Պօղոսիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս .
Փափագեան Պ. Սեպուհ , ի Փարիզ :
Փէշտրմաշեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Փէշտրմաշեան Սանակ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քարափագեան Ռօզա Տիկին , ի Փարիզ :
Քաֆաֆեան Մանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քաֆաֆեան Պ. Նասիպ , ի Փարիզ :
Քաֆաֆեան Պ. Միրբան , ի Փարիզ :
Քեմիսանեան Գաղուստ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քեմիսանեան Պ. Արիստակէս , ի Փարիզ :
Քեմիսանեան Պ. Գանիէլ , ի Փարիզ :
Քեմիսանեան Պ. Ռուրէն , ի Փարիզ :
Քեօզերեան Խաչատուր Աղա , ի Փարիզ :
Քիւրճեան Ռուրէն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրճիսանեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրճիսանեան Մուրատիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրճիսանեան Պ. Թաչատուր , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրճեան Յովհաննէս Աղա , ի Զմիւռնիա .
Քիւրճի Յարութիւն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Օտապաշեան Մանտեօի Գեորգ Աղա , ի Սերասախ :
Օտապաշեան Յովհաննէս Աղա , ի Վեննա :
Օտապաշեան Պ. Սերովբէ , ի Փարիզ :
Օտեան Պ. Խաչիկ , ի Փարիզ :
Յրէնկեան Արրահամ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Յրէնկեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս .

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ .

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ .

Խորհրդածութիւն Ջուզեւորուբենէ Տեառն Գարրիէլի վարդապետի Այվազովսքի . — Նամակ Մոմճեան Մկրտիչ աղայի .

Ազգասեր հայկազունք Ռուսաստանի .

Ճանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յա- մին 1848. Հայ. եւ. Գաղղ. (Շարայարութիւն.)

ԿԵՆՏԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԷ .

Գիւղական անդորրութիւն .

Ուրբար .

Բանալի բնական զիտելեաց .

Զինուորի մը երազը .

Հեռատեսութիւն եւ կարճատեսութիւն .

Բաղաքավարութիւն (Շարայարութիւն.)

Ընդարձակ ըրի մէջ լողալու վտանգներն ու անոնցմէ ազատելու ննարքը .

Գափնի, Բայասարղ, Գափնեվարղ .

Ժամանակ եւ Ապագայ .

Փորորիկ .

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍՈՒԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ .

Ուղեւորութիւն ի Փարիզէ ի Կ. Պօլիս. (Շարայարութիւն .

Տնական զեղազորածութիւն .

Անյաջող գողութիւն .

Խղճմտանբար գող մը .

Լուսաստանութիւն արեւակաւան .

Վիճակագրութիւն .

Լոնտրայի փողոցներուն լուսաստանութիւնը .

SOMMAIRE.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Réflexions sur le voyage du R. P. Gabriel Aivazovsky. —
Lettre de M. Meguerditch Momdjian.

Les Patriotes Arméniens de Russie.

Incursion à Ani par M. Khanikoff, en 1848, Arm. Franç.
(Suite.)

CONNAISSANCES UTILES.

Calme champêtre.

Le vendredi.

La clef des sciences naturelles.

Le rêve d'un soldat.

La myopie et le presbytisme.

La civilité. (Suite.)

Les dangers de la natation en pleine eau et moyens d'y
échapper.

Laurier, Laurier-cerise, Laurier-rose.

Le temps et l'avenir.

L'orage.

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Voyage de Paris à Constantinople. (Suite.)

Pharmacopée domestique.

Vol manqué.

Un voleur consciencieux.

Intensité de la lumière du soleil.

Statistique.

Éclairage des rues de Londres.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

Ի Փարիզ, տարեկան . Ֆրանք .	20 »
Ի Կոստանդնուպօլիս, ի Զմիտ- նիա, յԱղեքսանդրիա եւ ի Հնդիկա	24 »
Ի Ռուսաստան եւ ի Պարսկաս- տան	25 »
Գին միոյ տետրակի	3 »

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 20 »
Constantinople, Smyrne, Alexandrie, Indes	24 »
Russie et Perse	25 »
Prix d'un exemplaire	5 »

ԳՐԻՄԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻՉ, Պ. Ճ. Արամեան, ի փողոցն Ան-Սուլպիս 58.
կամ ի գրանոցի նորա, ի փողոցն Ապելի, բիւ 5.
ՎԵՆԵԱ, Յակովբոս աղա Արշակ.
ՊՕԼԻՍ, Կարապետ աղա Իւրիճեան .
ԶՄԻՒՆԻՒՄ, Ղուկաս աղա Պարլազաբեան .
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒՄ, Ղազարոս աղա Տէր-Գասպարեան .
ԵԱՇ ՄՈՒՏԱԽԻՈՅ, Յակոբ աղա Պրլբլեան .

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez D. Aram, rue Saint-Sulpice, 58, ou à son
bureau, rue de l'Abbaye, 5.
VIENNE, H. Arschag, Biber-Bastei, 659.
CONSTANTINOPLE, G. Utudjian.
SMYRNE, L. Balthazar.
ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.
JASSY, J. Bouïoukly.